

Gabūs

ir talentingi vaikai:

samprata, ypatumai ir atpažinimas

Izabelė Grauslienė

Katažyna Labanienė

Tomas Lazdauskas

Specialiosios
pedagogikos
ir psichologijos
centras

Gabūs

ir talentingi vaikai: samprata, ypatumai ir atpažinimas

Izabelė Grauslienė

Katažyna Labanienė

Tomas Lazdauskas

Parengta ir išleista įgyvendinant Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centro projektą „Mokinių akademinį gebėjimų atpažinimo ir jų ugdymo kokybės plėtra“ (Nr. 09.2.2-ESFA-V-707-01-0001).

A u t o r i a i :

Izabelė Grauslienė,
Katažyna Labanienė,
Tomas Lazdauskas

K a l b o s r e d a k t o r ė

Agnė Bolytė

D i z a i n e r ė

Edita Namajūnienė

Nuotraukos iš www.shutterstock.com

Be rašytinio Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centro sutikimo nei visas leidinys, nei atskira šio leidinio dalis negali būti dauginama elektroninėmis arba mechaninėmis priemonėmis, įskaitant ir fotokopijavimą bei protokolavimą, ar kitokiu informacijos saugojimo ar atgaminimo būdu.

ISBN 978-609-454-380-7

© Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras, 2018.
Visos teisės saugomos

Turinys

Įvadas 5

1. Gabumų samprata Lietuvos švietimo sistemoje 6

2. Gabių ir talentingų vaikų savybės 8

2.1. Bendros gabių vaikų savybės 8

2.2. Kalboms, matematikai ir gamtos mokslams gabių ir talentingų mokinių savybės 10

2.2.1. Kalboms gabių ir talentingų mokinių savybės 10

2.2.2. Matematikai gabių ir talentingų mokinių savybės 11

2.2.3. Gamtos mokslams gabių ir talentingų mokinių savybės 12

3. Gabių vaikų tipai 16

3.1. Sėkmės lydimas 17

3.2. Kūrybiškas sunkus 18

3.3. Slepiantis savo gabumus 19

3.4. Iškritęs iš mokyklos 20

3.5. Dvejopai išskirtinis 21

3.6. Savarankiškas 22

4. Savo gebėjimų nerealizuojantys gabūs vaikai 24

4.1. Nerealizuotų gabumų samprata ir paplitimas 24

4.2. Gabumų nerealizavimo priežastys 25

4.2.1. Individualūs veiksniai 25

4.2.2. Aplinkos veiksniai 27

5. Gabių ir talentingų mokinių atpažinimas 30

5.1. Atpažinimo procesas ir metodai 30

5.2. Savo potencialo nerealizuojančių gabių vaikų atpažinimas 34

5.3. Sunkumai, su kuriais susiduriama, atpažįstant gabius vaikus iš kultūrinių mažumų ir žemo socialinio ekonominio statuso grupių 34

Literatūra 38

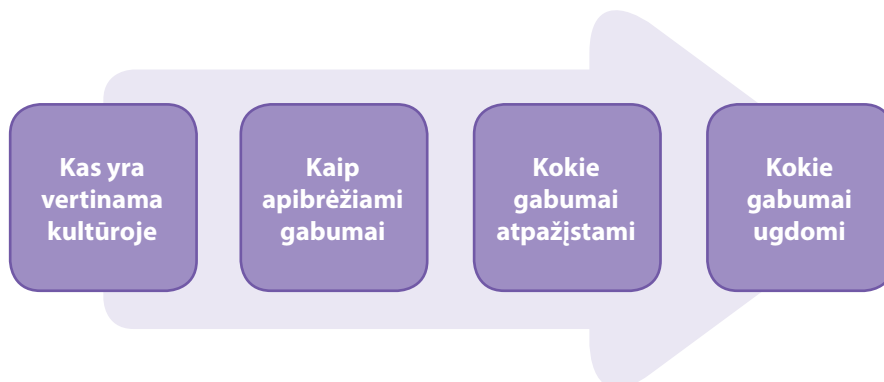
Įvadas

Gabių ir talentingų mokinių grupė yra labai įvairialypė. Daugelyje užsienio šalių vis didesnis dėmesys skiriamas gabių ir talentingų vaikų skirtingiems poreikiams tenkinti. Tai bandoma daryti ir Lietuvoje. Mokiniai, kurie priskiriami išskirtinai gabiųjų grupei, priklauso tam pačiam kontinuumui mokinių, kurie turi papildomų ugdymosi poreikių. Daugelis jų turi įgūdžių ir gebėjimų gana lengvai prisitaikyti prie juos supančios edukacinės ir socialinės aplinkos, tačiau dalis gali pademonstruoti įvairių emocijų, elgesio ar prisitaikymo problemų ir jų gebėjimai dėl to gali būti nepastebėti. Išskirtiniai gebėjimai taip pat gali būti nepastebėti dėl mokinio fizinės, intelektinės ar mokymosi negalios, prasto mokyklos lankomumo ir pan. Taigi išskirtinai gabių mokinių grupėje yra ir tų, kurie, nepaisant savo išskirtinių gebėjimų, taip ir lieka neatskleidę savo potencialo, nes nuolat patiria nuobodulį, yra mažai susidomėję ar kenčia nuo begalinio perfekcionizmo. Šalia visų išvardintų aplinkybių reikia prisiminti, kad gabių vaikų yra visose kultūrinėse grupėse ir kiekviename socialiniame ir ekonominiame sluoksnyje.

Šio leidinio tikslas – suteikti mokytojams žinių apie gabaus ir talentingo vaiko sampratą, atpažinimo galimybes, psichologines gabių ir talentingų vaikų savybes. Metodinę priemonę sudaro penki skyriai. Pirmajame skyriuje aptariama gabaus vaiko samprata Lietuvos švietimo sistemoje ir svarbiausios sąvokos. Antrasis skyrius yra skirtas gabių vaikų savybėms aptarti. Jame pirmiausia bendrai pristatomos šių vaikų pažintinės, socialinės ir emocinės savybės bei mokymosi ypatumai, toliau susitelkiama į tam tikrai akademinę sričiai (kalboms, matematikai, gamtos mokslams) gabių ir talentingų vaikų savybes. Trečiajame skyriuje apžvelgiami skirtingi gabių vaikų tipai, jiems būdingas elgesys, jausmai ir poreikiai, santykiai su bendraamžiais ir suaugusiais. Taip pat trumpai aptariamos atpažinimo bei pagalbos šiems vaikams galimybės. Ketvirtasis skyrius supažindina skaitytoją su gabumų nerealizavimo problema bei pagrindiniais ją lemiančiais veiksniais. Penktajame skyriuje pristatomi pagrindiniai gabių ir talentingų vaikų atpažinimo metodai.

1. Gabaus vaiko samprata Lietuvos švietimo sistemoje

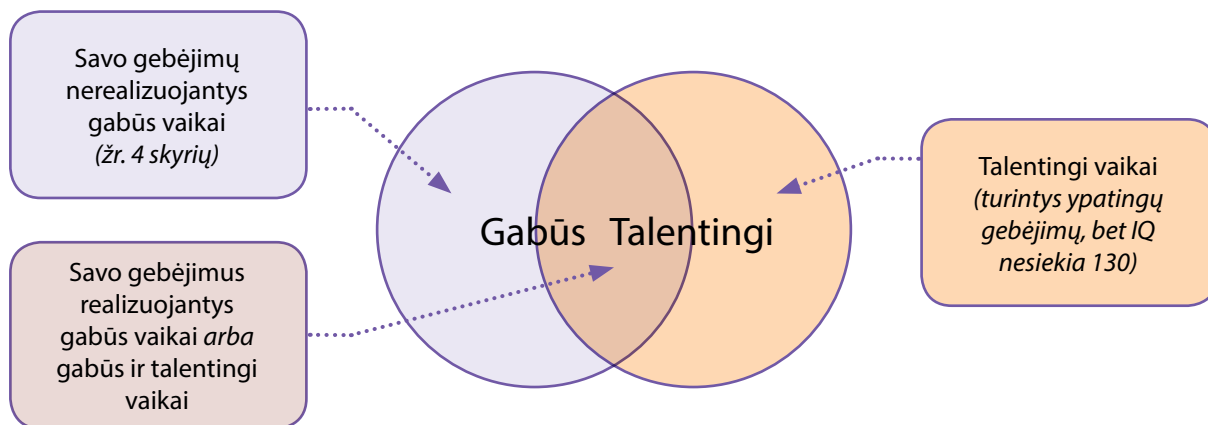
Gabumų samprata yra įvairi ir priklauso nuo to, kokie gebėjimai vertinami tam tikroje kultūroje, nuo pasirinktos teorinės perspektyvos ir nuo šalyje galiojančio teisinio reglamentavimo. Savo ruožtu gabumų samprata lemia tai, kokie gabumai bus atpažįstami ir ugdomi (1 pav.).

1 pav. Gabumų sampratos svarba juos atpažįstant ir ugdam

Lietuvoje švietimo ir mokslo ministro patvirtintoje Gabių ir talentingų vaikų ugdymo programoje (Valstybės žinios, 2009-01-31, Nr. 12-483) gabūs vaikai apibūdinami kaip „galintys efektyviai įgyti žinių ir mokėjimų; juos pritaikyti naujoms problemoms spręsti; sparčiai mokytis iš patirties. Jų intelektualinių gebėjimų lygis yra labai aukštas (individualiai testuojamų standartizuotais intelekto testais intelekto koeficientas yra du standartiniai nuokrypiai ar daugiau nei vidurkis). Turėdami šiuos intelektualinius gebėjimus gabūs vaikai lenkia arba pajėgūs pralenkti panašios patirties ir aplinkos bendraamžius savo vienos ar kelių mokslo sričių akademiniais pasiekimais. Šiems vaikams būdingas aukštas kūrybiškumo lygis.“ Taigi matyti, kad svarbus objektyviai pamatuojamas gabaus vaiko atpažinimo kriterijus yra intelekto koeficientas, taip pat – aukštas kūrybiškumo lygis. Derėtų atkreipti dėmesį į gabųjų apibūdinime esančią pastabą, kad šie vaikai lenkia arba yra pajėgūs pralenkti savo bendraamžius akademiniais pasiekimais. Tai reiškia, kad gabumai ne visada yra pastebimi, jie ne visada virsta dideliais pasiekimais ir todėl ne visada paprasta atpažinti gabų vaiką. Kita vertus, aukštus pasiekimus demonstruojantis mokinys nebūtinai yra gabus. Neretai gabaus ir talentingo vaiko sąvokos vartojamos sinonimiškai, tačiau tai nėra tapatu. Tame pačiame dokumente pateikiamas talentingų vaikų apibrėžimas: „Tai vaikai, turintys ypatingų gebėjimų, kurie pasireiškia vienos ar kelių meno, mokslo ar sporto sričių pasiekimais.“ Iš šio apibūdinimo matyti, kad talentingi vaikai ne tik turi ypatingų gebėjimų, bet demonstruoja išskirtinius pasiekimus, kitaip tariant, talentingi vaikai realizuoja savo ypatingus gebėjimus. Šie ypatingi gebėjimai gali būti labai aukštas intelektas, tačiau ne visi talentingi vaikai yra gabūs. Galbūt jie turi ypatingų gebėjimų kažkurioje siauresnėje srityje, pavyzdžiui, aukštus kalbinius gebėjimus ar neverbalinio samprotavimo gebėjimus (žr. 2.2. skyrelį), tačiau jų intelekto koeficientas nesiekia labai aukšto lygio (t. y. du standartiniai nuokrypiai ar daugiau nei vidurkis).

Taigi galime kalbėti apie tris vaikų grupes (2 pav.): 1) gabius ir talentingus vaikus, kurie realizuoja savo ypatingus gebėjimus, 2) gabius vaikus, kurie nerealizuoja savo gebėjimų ir 3) talentingus vaikus, kurie turi ypatingų (dažnai tam tikros srities) gebėjimų, tačiau nėra gabūs. Šiame leidinyje kalbant apie talentingus vaikus bus kalbama tik apie talentingus mokslui vaikus.

2 pav. Gabūs ir talentingi vaikai

Neretai tenka išgirsti sakant, kad visi vaikai yra gabūs. Tai netiesa. Iš anksčiau aptarto gabių vaikų apibūdinimo žinome, kad gabiu vaiką vadinti galime tik tada, kai yra tenkinamos tam tikros gabumų apibrėžimo sąlygos. Tiesa, vieni dalykai mums sekasi geriau nei kitiems, tačiau tai nebūtinai reikš, kad esame gabūs, dažniau tai – mūsų asmeninės stiprybės.

Pavyzdys

Ar visi mokiniai yra gabūs?

*Justina yra 5 klasės mokinė. Jos kalbos gebėjimų lygis yra reikšmingai žemesnis nei klasės draugų ir jai teikiama šios srities mokymosi pagalba. Jos matematiniai gebėjimai atitinka jos amžių ir tai yra labai vertinga jos **stiprybė**.*

*Kad galėtume apibūdinti Justiną kaip gabią matematiką, ji turėtų būti gerokai gablesnė matematikai nei jos bendraamžiai. Tačiau taip nėra. Nors ji yra pasiekusi matematikos dalyko 5 klasės lygį, jos matematiniai gebėjimai šio lygio neviršija. Taigi matematika yra jos **asmeninė stiprybė**, bet mergaitė **nėra gabi** matematikai.*

Justina gerai įvykdo 5 klasės matematikos dalyko programą. Programa atitinka jos matematikos gebėjimų ir pasirengimo lygį. Tačiau, jei mergaitė būtų gabi matematikai, jos amžiui sudaryta programa neatlieptų jos poreikių ir matematikos programą reiktų gana stipriai diferencijuoti pagal jos lygį, tempą, turinį ir sudėtingumą.

2. Gabių ir talentingų vaikų savybės

2.1. Bendros gabių vaikų savybės

Kiekvienas vaikas yra unikalus ir gabumai neapibūdina visos vaiko asmenybės. Labai svarbu tai prisiminti, kai kalbame apie konkretų vaiką. Tačiau iki šiol atlikti moksliniai tyrimai leidžia išskirti tam tikras bendras psichologines savybes, kurios būdingos daugeliui gabių vaikų. Tai suteikia galimybę geriau šiuos vaikus pažinti ir atliepti jų poreikius. Svarbu pažymėti, kad gabiems vaikams būdingos savybės gali reikštis ne tik priimtinu elgesiu, bet ir kelti nemažų iššūkių tiek pačiam vaikui, tiek aplinkiniams.

Pažintinės savybės

Pažintinės savybės apima įvairius procesus: mąstymą ir problemų sprendimą, kalbą, mokymosi tempą, vaizduotę ir kūrybingumą. Atrodo, šias savybes mokytojams turėtų būti nesunku pastebėti, nes jos paprastai atsiskleidžia per mokymąsi – pagrindinę mokinių veiklą mokykloje. Tačiau šios savybės nebūtinai reikšis nuolat. Gali būti, kad gabus mokinys „sublizgės“ vos kartą ar keletą, kai bus aptariamoms jį dominančios temos, o kitu metu niekuo neišsiskirs iš bendraamžių. Tad svarbu su atida ir nepertraukiamai stebėti kiekvieną mokinį.

- **Mąstymas ir problemų sprendimas.** Gabūs vaikai skiriasi nuo bendraamžių mąstymu ir samprotavimo ypatumais. Daugelis gabių vaikų yra nuovokūs ir įžvalgūs, jie geba aptikti daugiau ryšių tarp reiškinių, jaučia stipresnį žinių ir supratimo poreikį nei kiti vaikai. Tiesa, jų mąstymas gali pasirodyti nenuoseklus, nes jie praleidžia bendraamžiams įprastus tarpinius žingsnius, iškart pereina prie apibendrinimų ir dėl to gali būti neteisingai suprantami, ignoruojami. Be to, paslankesnis ir veiksmingesnis gabių vaikų mąstymas leidžia jiems greičiau ir efektyviau spręsti problemas. Jie mėgaujasi ieškodami naujų veiksmingų, neįprastų ir originalių būdų joms spręsti, veikia gerai suplanavę ir apgalvoję. Kita vertus, nuolat keičiant strategijas jiems gali būti sunku rasti išeitis, jie gali ieškoti sudėtingesnių sprendimo būdų, nei iš tikrųjų reikia.
- **Kalba.** Gabių vaikų žodynas turtingas ir platus, ypač toje srityje, kuri juos domina. Jie sklandžiai reiškia savo mintis, kur kas anksčiau nei jų bendraamžiai gali įsitraukti į diskusiją, logiškai argumentuoti. Kita vertus, vartodami sudėtingus terminus ir neįprastai samprotaudami jie gali užgožti bendraklasius ir neleisti pastariesiems įsitraukti į diskusiją.
- **Mokymosi tempas.** Gabūs vaikai mokosi ir išmoksta naujų dalykų kur kas sparčiau nei jų bendraamžiai. Jie lengvai ir greitai įsimena informaciją, įsisavina naujas sąvokas, supranta dėsnius, domisi temomis, skirtomis vyresnio amžiaus vaikams, pirmenybę teikia sudėtingesniai, naujesniai ir besikeičiančiam mokymosi kontekstui, lengvai ir greitai perkelia išmoktas žinias į kitas situacijas. Atrodo, mokymasis jiems teikia malonumą, tačiau malonumą gali keisti nuobodulys, jei per pamoką mokytojas siekia išlaikyti vidutinį ar lėtesnį tempą. Tokiu atveju gabus mokinys turi klausytis to paties dar ir dar kartą, nors jam užduoties sprendimas yra aiškus ir akivaizdus. Toks mokinys ne tik nuobodžiauja, bet jaučiasi kitoks nei visi, gali prarasti susidomėjimą mokymusi ar net pradėti netinkamai elgtis.

- **Vaizduotė ir kūrybingumas.** Gabūs vaikai pasižymi lakia vaizduote ir kūrybingumu. Jie demonstruoja originalų mąstymą, turi subtilų humoro jausmą. Jų mąstymo būdas gali būti neįprastas ir produkuojantis nenusipėjamas idėjas. Visos šios savybės džiugina tiek pačius gabuosius, tiek aplinkinius, tačiau gali sukelti ir nesusipratimų. Suaugusieji „žino“, ko gali tikėtis iš tam tikro amžiaus vaikų, todėl juos glumina netikėtos, neįprastos idėjos, refleksyvūs klausimai. Taigi suaugęs gali tiesiogiai ar netiesiogiai pasiųsti vaikui žinutę, kad šis turėtų būti „normalesnis“, toks, kaip kiti, atliktų užduotis įprastai. Dėl to vaikas gali užsisklęsti savyje.

Socialinės ir emocinės savybės

Vyrauja įvairių nuomonių apie gabių vaikų socialines ir emocines savybes. Vieni autoriai gabumus sieja su didesniu vaikų užsisklendimu, atsiribojimu nuo bendraamžių, kiti, priešingai, teigia, kad gabumai veikia kaip apsaugantis veiksnys ir gali užkirsti kelią emocinėms ir socialinėms problemoms. Taip suabsoliutinti ir teigti, kad visi gabūs vaikai turės socialinių ir (arba) emocinių sunkumų, arba, priešingai, jų niekada neturės – neteisinga. Iš tiesų kai kurie gabūs vaikai gali susidurti su sunkumais lygiai taip pat, kaip ir kiti vaikai, tačiau svarbu suprasti, kad ne vaiko gabumai lemia šiuos sunkumus, o veikiau paties vaiko asmenybės savybių ir aplinkos veiksnių visumą.

- **Emocijos.** Gabūs vaikai dažnai patiria stipresnę emocinį intensyvumą nei kiti jų amžiaus vaikai. Tai dar vadinama emociniu jaudrumu. Tokie vaikai gali demonstruoti neįprastą gebėjimą įsijausti į kitų jausmus, todėl patys tampa pažeidžiami, „užsikrečia“ kitų žmonių sielvartu. Gali būti, kad būtent tai formuoja stiprų jų teisingumo ir moralės jausmą, jautrumą visuomenės ir socialinėms problemoms. Gabūs vaikai gali labai išgyventi, jeigu mato, kad vienas vaikas neteisingai pasielgė su kitu arba jeigu jaučia, kad mokytojas ar kitas suaugęs buvo nesąžiningas su jo klasės draugu. Svarbu pažymėti, kad **jaudrumas** gali būti ne tik emocinis, bet ir psichomotorinis (pvz., greita kalba, impulsyvus elgesys), jutimasis (pvz., jautrumas kvapams, garsams), intelektinis (pvz., troškimas išmokti, suprasti, atrasti), vaizduotės (pvz., subtilus humoro jausmas, pomėgis svajoti).
- **Perfekcionizmas.** Dažnai pasireiškianti gabių vaikų asmenybės savybė – perfekcionizmas. Gabūs vaikai iš savęs reikalauja labai daug. Jie kelia sau itin didelius tikslus ir jaučia nerimą, nepasitenkinimą, nesaugumą, kai nepavyksta jų pasiekti. Viena vertus, tai gali būti paskata pasiekti išties aukštų rezultatų. Kita vertus, perfekcionizmas gali turėti neigiamų aspektų ir sukelti nesėkmės baimę. Sunku patikėti, kad gabus vaikas, kuriam, atrodo, taip lengvai viskas sekasi, bijo suklysti. Iš tiesų gabūs mokiniai retai gauna jų gebėjimus atitinkančių užduočių, dėl to retai patiria nesėkmę ir nesusiformuoja įgūdžiai, kaip su ja susidoroti. Todėl bijodamas suklysti vaikas gali vengti naujų veiklų, neieškoti iššūkių, rinktis tik „saugias“ užduotis. Taigi vidinis ir aplinkos spaudimas, kad jam turi pasisekti, gali lemti, jog jis nusprendžia net nebandyti ir apskritai nustoja ką nors daryti.
- **Multipotencialumas.** Gabūs vaikai gali susitelkti į vieną juos dominančią sritį ir ją su didžiuliu užsidegimu tyrinėti ilgą laiką. Tačiau yra vaikų, kurie labai aukštų rezultatų gali pasiekti įvairiose srityse. Tokie vaikai gali šokinėti nuo vienos veiklos prie kitos ir viskas jiems sekasi. Multipotencialumo nulemtų sunkumų kyla, kai vaikui reikia pasiūlyti papildomo ugdymo veiklas, ir ypač išryškėja vyresniame amžiuje, kai tenka rinktis, kokių dalykų mokytis planuojant savo tolesnę karjerą. Gabus mokinys patiria stresą bijodamas pasirinkti „neteisingai“.

- **Santykiai su bendraamžiais.** Kai kurie gabūs vaikai turi socialinių santykių sunkumų, nes jų ir bendraamžių interesai nesutampa. Todėl jie mieliau renkasi suaugusiųjų ar vyresnių vaikų draugiją. Be to, gabūs vaikai pirmumą teikia vienam ar keliems žmonėms, su kuriais užmezga artimus ryšius. Svarbu padėti, o ne trukdyti šioms draugystėms, nes tokiu būdu ugdomos socialinės kompetencijos. Vertimas prisitaikyti prie bendraamžių gali pabloginti jų socialinius įgūdžius. Kita vertus, dėl išplėto empatijos jausmo jie jaučia bendraamžių gebėjimus, todėl gali demonstruoti stiprius lyderystės bruožus skirdami kitiems užduotis. Kartais atrodo, kad gabūs vaikai išpuikę. Tačiau tokia jų laikysena neretai maskuoja nesaugumą ir abejojimą savimi. Jie bijo, kad nėra tokie protingi, kaip kiti apie juos galvoja, arba jaučia turį nuolat įrodyti savo vertę.

2.2. Kalboms, matematikai ir gamtos mokslams gabių ir talentingų mokinių savybės

Neretai mokiniai turi polinkį plėtoti tam tikros srities akademinį dalykų grupės gabumus ir talentą. Taigi ir savybės reikšis bei jas bus lengviau pastebėti tik mokantis tam tikrų konkrečių dalykų ar temų. Toliau apžvelgsime dažniau pastebimas kalboms, matematikai ir gamtos mokslams gabių ir talentingų vaikų pažintines ir socialines ir emocines savybes bei mokymosi ypatumus.

2.2.1. Kalboms gabių ir talentingų mokinių savybės

Kalboms gabūs ir talentingi mokiniai įgyja kalbinių kompetencijų kur kas anksčiau nei jų bendraamžiai. Šios kompetencijos atsiskleidžia kartu su šiemis vaikams būdingomis kitomis pažintinėmis ir socialinėmis ir emocinėmis savybėmis bei mokymosi ypatumais.

Pažintinės savybės

Natūralu, kad kalboms gabūs ir talentingi mokiniai rodo gerokai aukštesnio lygio kalbos žinias ir jos vartojimo įgūdžius nei jų bendraamžiai. Šios žinios ir įgūdžiai apima įvairias sritis: skaitymo, rašymo, klausymo, kalbėjimo. Gabumai ir talentas gali pasireikšti visose srityse arba gali išryškėti kuri nors viena iš jų. Kalboms gabūs ir talentingi mokiniai geba apmąstyti kalbą ir jos formas, atpažįsta gramatinę struktūrą ir žodžių funkcijas, vartoja dalykinę terminologiją diskutuodami apie kalbą, geba klausyti, įsimena, atpažįsta ir atkartoja naujus kalbos garsus, kalbos konstrukcijas. Jie sklandžiai, laisvai ir glaustai reiškia mintis, yra jautrūs kalbos vartojimo niuansams, kalbą vartoja itin tiksliai, turi turtingą žodyną. Šie mokiniai linkę rašyti ir kalbėti išskirtinai kūrybingai ir originaliai, naudoja neįprastus būdvardžius, metaforas, paradoksus, paraleles, poeziją, filosofinius vingius, humorą.

Kalboms gabūs ir talentingi mokiniai samprotauja abstrakčiu ir hipotetiniu lygmeniu tiek žodžiu, tiek raštu. Jie įtikinamai argumentuoja, moka kelti probleminius klausimus, kritiškai vertina situaciją, analizuoja savo darbą, savo pačių ir kitų rašymo ketinimus, siekia suprasti priežastinius ryšius. Šie mokiniai turi gerą atmintį, lanksčiai mąsto, rodo intuiciją ir kūrybingumą, geba išreikšti sudėtingas mintis, jungti atskiras mintis į istorijas, lyginti perskaitytus tekstus, suprasti nevienaprasmišką tekstą, skaityti „tarp eilučių“.

Mokymosi ypatumai

Kalboms gabiems ir talentingiems mokiniams būdingas greitas mokymosi tempas. Jie kur kas greičiau nei kiti vaikai atlieka užduotis klasėje, į mokytojo klausimus atsako kitiems vaikams dar net nespėjus pagalvoti, žino ir taiko įvairias kalbos mokymosi strategijas. Jie geba lengvai skaityti bent keleriais metais vyresniems vaikams skirtą tekstą, o rašymo užduotims atidžiai ir kruopščiai ruošiasi, struktūrina idėjas, daug dėmesio skiria detalėms, skaitymo ir rašymo užduotis atlieka aktyviai, išlieka ilgai į jas įsitraukę. Šie mokiniai kalbos mokosi ne tik klasėje, bet ir už jos ribų, savo laisvalaikį sieja su skaitymu, kūrybiniu rašymu. Jie noriai eksperimentuoja su kalba, mėgsta žodines dėliones, rebusus ir kitus kalbinius žaidimus, domisi, kaip kalba „veikia“, jos prasmėmis ir funkcijomis. Kartais gali atrodyti, kad neatlieka skirtos užduoties, bet paklausus geba atsakyti, mėgsta pataisyti, jei mokytojas suklysta.

Svarbu paminėti, kad kalboms gabūs ir talentingi mokiniai sparčiai mokosi svetimos kalbos ir gali greitai „persijungti“ į kitą kalbą. Jie mėgsta vertėjauti kitiems, dažnai klasės draugų pasitelkiami kaip „žodynas“. Mokydamiesi naujos kalbos tokie mokiniai pritaiko gimtosios kalbos principus, geba formuluoti taisykles iš pavyzdžių, pasirinkti žodį ar frazę intuityviai, nes „taip skamba teisingai“. Kalboms gabūs ir talentingi mokiniai, sutikę užsienio kalbos mokytoją už klasės ribų, gali kalbėti mokoma kalba, o klasėje – vartoti žodžius ar frazes, kurių per pamokas dar nesimokė. Kita vertus, kalbėdami jie daro klaidų, bet dažniausiai dėl to, kad daug eksperimentuoja ir siekia išmėginti sudėtingesnes idėjas.

Socialinės ir emocinės savybės

Kalboms gabūs ir talentingi vaikai noriai bendrauja ir mėgaujasi žodiniu bendravimu. Jie neskuba priimti sprendimo, atsižvelgia į įvairius požiūrius, taiko kitas veiksmingas bendravimo strategijas: perfrazavimą, tapatinimąsi su klausytoju ir pan. Tokie mokiniai siekia bendradarbiauti ir skatina tai daryti kitus, todėl yra mėgstami bendraamžių, užima lyderio vaidmenį įvairiose aplinkose (žaidimo, būrelių ir pan.).

Išskirtinė kalboms gabių ir talentingų vaikų savybė – socialinė ir kultūrinė pajauta. Jie noriai dalijasi žiniomis apie savo kultūrą, didžiuojasi ja, moko kitus savo gimtosios kalbos, domisi kitomis kultūromis ir gerai prie jų prisitaiko. Skleisdami brandžią kultūrų ir kalbų įvairovės pajautą, šie mokiniai geba suprasti įvairias tarmes ir išsireiškimus, juos performuluoti į literatūrinę kalbą, žino įvairių juokelių apie kultūrinius skirtumus. Jie yra jautrūs socialinėms, etinėms ir moralinėms problemoms, rodo bendrą visuomeniškumo jausmą ir pagarbą kultūriniais skirtumams, pasižymi atvirumu ir empatija kitoniškumui.

2.2.2. Matematikai gabių ir talentingų mokinių savybės

Matematiniai gabumai yra unikalių matematinių gebėjimų rinkinys, atveriantis sėkmės matematikos veikloje galimybę. Matematikai gabiems ir talentingiems vaikams būdinga matematinė mąstysena, pasaulio matymas pro „matematinis akinius“.

Pažintinės savybės

Matematikai gabūs ir talentingi mokiniai gerai supranta ir taiko logikos dėsnius, produktyviai samprotuoja, lanksčiai ir sistemiškai keičia samprotavimo būdus, mąsto simboliais apie kiekybinius, erdvinius ir abstrakčius ryšius. Tai leidžia jiems struktūrinti ir valdyti informaciją. Net ir nereikšmingą

informaciją jie mėgsta struktūrinti, o vėliau pateikia originalių interpretacijų, daro išvadas ir pastebi dėsningumus, demonstruoja supratimo gilumą.

Šie mokiniai pasižymi išskirtinai gerais problemų sprendimo gebėjimais. Jie greitai suvokia problemos struktūrą, perpranta jos esmę, sukuria aiškų veiksmų planą, vadovaudamiesi anksčiau pasiteisinusiais sprendimais ir problemos sprendimo žingsnius apmąstydami atvirkštine tvarka. Be to, yra originalūs, lankstūs, ieško alternatyvių būdų tai pačiai problemai spręsti ir geba rasti mažiausiai sąnaudų reikalaujantį problemos sprendimą. Susidūrę su sudėtingomis problemomis jas sprendžia atkakliai, nevengia remtis vien intuicija, vadovautis įžvalgomis.

Mokymosi ypatumai

Matematikai gabūs ir talentingi mokiniai domisi simboliais, skaičiais ir kita matematine informacija, greitai ir kur kas anksčiau nei bendraamžiai perpranta matematinės teorijas ir strategijas, sieja jas su realiomis situacijomis ir sparčiai mokosi naujų dalykų, o vėliau tai geba pritaikyti įvairiose situacijose. Šie mokiniai geba naudotis laboratorine įranga, taiko matematikos metodus, tikrina matematinės žinias kūrybiškai ir intuityviai, atlikdami užduotis tiek žodžiu, tiek raštu. Jie mėgsta sudėtingas užduotis, greitai pastebi neteisingai suformuluotas sąlygas. Matematika naudojasi užtikrintai, nevengia rizikuoti, pasitiki savo matematinėmis žiniomis ir daugelį matematikos temų analizuoja plačiau ir giliau, nei to reikalauja dalyko programa. Tačiau paprastai matematikai gabūs ir talentingi mokiniai yra nusivylę esama matematikos ugdymo programa, įprastos užduotys jiems atrodo nuobodžios.

Socialinės ir emocinės savybės

Nors yra teigiama, kad matematikai gabūs ir talentingi mokiniai iš esmės nesiskiria nuo kitų akademiškai gabių mokinių ir jiems būdingos tos pačios socialinės ir emocinės savybės, vis dėlto tarp tokių vaikų gana ryškiai pastebimas pažintinės ir socialinės ir emocinės sričių netolygumas. Tad matematikai gabiems ir talentingiems mokiniams gali būti sunkiau nei kitiems gabiems vaikams užmegzti ir palaikyti gerus santykius su bendraamžiais, jie gali jausti savo kitoniškumą, neigiamai reaguoti į situacijas, kuriose turi elgtis taip, kaip visi.

2.2.3. Gamtos mokslams gabių ir talentingų mokinių savybės

Gamtos mokslams gabūs ir talentingi vaikai gali būti vadinami jaunaisiais tyrėjais, nes pasaulio stebėjimas, jo pažinimas, savų teorijų, modelių, schemų kūrimas yra mėgstamiausia jų veikla.

Pažintinės savybės

Gamtos mokslams gabūs ir talentingi mokiniai pradeda abstrakčiai mąstyti kur kas anksčiau nei jų bendraamžiai ir jų žodynas kur kas turtingesnis. Jie mąsto logiškai, linkę praleisti paprastesnius mąstymo žingsnius, pateikia hipotetinius reiškinių paaiškinimus. Svarbus šių mokinių gebėjimas – sujungti faktus su kūrybinėmis idėjomis ir siūlyti problemų sprendimo būdus. Beje, apsvarstydami šiuos pasiūlymus ir tyrimo strategijas, jie aktyviai naudojami vaizduote. Šie vaikai turi gerus informacijos apdorojimo gebėjimus, greitai susieja faktus ir žinias, samprotauja originaliai, gali įvertinti pateiktus ar pasiektus rezultatus ir mąstyti kritiškai.

Mokymosi ypatumai

Gamtos mokslams gabūs ir talentingi vaikai yra smalsūs, domisi, kaip viskas veikia ir kodėl vieni ar kiti dalykai atsitinka. Jie užduoda daugybę klausimų. Jų netenkina pernelyg paprasti ir neišsamūs paaiškinimai, todėl atsakymų dažnai ieško mokslinėje ar mokslinės fantastikos literatūroje. Dėl to jie turi daug bendrų žinių apie pasaulį, aktyviai jį stebi, laisvalaikiu mėgsta rinkti, rūšiuoti, klasifikuoti objektus. Šie mokiniai demonstruoja neįprastai aukštą motyvacijos ir gebėjimo susikaupti lygį, dirba sparčiai ir atidžiai, geba susitelkti ties tam tikru tikslu ilgą laiką. Tai leidžia gerai įsigilinti į užduotį ir tiksliai ją atlikti. Tiesa, dažnai neprašomi ir be papildomų nurodymų atlieka daugiau, nei reikalauja užduotis. Gamtos mokslams gabūs ir talentingi vaikai mėgsta atidaus ir ilgalaikio stebėjimo reikalaujančias užduotis. Taip jie gali realizuoti savo polinkį fiksuoti faktus, juos vertinti, maksimaliai tiksliai išmatuoti, sieti tarpusavyje su jau turimomis teorinėmis žiniomis, įžvelgti dėsningumus, formuluoti išvadas ir prasmingus apibendrinimus. Jie gerai supranta ir geba paaiškinti vizualinę informaciją (žemėlapius, nuotraukas ir kt.), įvertinti sukauptos informacijos patikimumą, suprasti konteksto poveikį informacijai, paaiškinti, kodėl informacija yra nepatikima, neteisinga, netiksli.

Socialinės ir emocinės savybės

Nors šie mokiniai mėgsta dirbti individualiai ar mažose grupelėse, jiems patinkančias užduotis gali puikiai atlikti ir didesnė grupė ir net užimti lyderio vaidmenį. Tiesa, jų vadovavimas grupei būna kiek diktatoriškas, tačiau taip jie siekia parodyti savo žinias ir ieško būdų, kaip kūrybingai jas perteikti bendraamžiams.

Gamtos mokslams gabūs ir talentingi vaikai dažnai būna paskendę apmąstymuose ir net užsi-sklendę, rodo brandžias emocijas. Jiems gali būti būdingas ir nepageidaujamas elgesys, pavyzdžiui, gali gana aštriai reikšti nepasitenkinimą dalyko programa ir užduotimis, rodyti agresyvų nusiteikimą prieš mokyklos personalą, tačiau puikiai atlieka savarankiškai pasirinktus darbus.

* * *

Kad ir koks gabus būtų mokinys, svarbu nepamiršti, kad jis yra vaikas. Sparti pažintinių gebėjimų raida nereiškia, kad vaikui taip pat lengvai ir sėkmingai seksis ir kitose srityse. Priešingai, kalbant apie gabius ir talentingus vaikus, neretai pasireiškia **raidos netolygumas (asinchroniškumas)**, kai skirtingos raidos sritys vystosi netolygiai. Pavyzdžiui, vaiko pažintiniai gebėjimai gali gerokai viršyti jo chronologinį amžių, o emocinė ar socialinė branda gali būti tokia, kaip ir kitų bendraamžių. Svarbu pastebėti ir tai, kad raidos netolygumas būdingas daugeliui vaikų, tik, esant itin sparčiai pažintinių gebėjimų raidai, gabių vaikų raidos netolygumas gali būti kur kas ryškesnis nei esant tipinei raidai.

Kuo skiriasi gabus mokinys nuo gerai besimokančio mokinio?

Kartais gali būti sunku atskirti gabų mokinį nuo gerai besimokančio mokinio, ypač, kai ir vienas, ir kitas rodo aukštus akademinis pasiekimus. Skirtumas toks, kad gerai besimokantis mokinys užduotį dažniausiai atlieka teisingai, nes yra gerai įsisavinęs dalyko programą ir vadovėlio turinį, o gabus vaikas – dėl to, kad gali rasti kitokį, originalesnį užduoties atlikimo būdą. Prieš pateikiant keletą dažniausiai minimų skirtumų, taip pat svarbu pažymėti, kad nėra nieko blogo būti gerai besimokančiu ir joks privalumas būti gabiu mokiniu. Šie mokiniai tiesiog yra skirtingi, unikalūs, turintys kitokius gebėjimus, kitokį potencialą, savitus poreikius ir tiek vieniems, tiek kitiems gali būti reikalinga mokytojo pagalba.

1 lentelė. Kuo skiriasi gerai besimokantis mokinys nuo gabaus mokinio?¹

Gerai besimokantis mokinys	Gabus mokinys
Susidomėjęs	Smalsus
Dėmesingas	Įsitraukęs į veiklą
Turi gerų idėjų	Turi keistų idėjų
Stengiasi ir gerai atlieka užduotį	Gali be pastangų gerai atlikti užduotį
Atsakinėja į klausimus	Klausinėja pats, domisi smulkmenomis
Klausosi susidomėjęs	Turi tvirtą savo nuomonę
Medžiagai įsisavinti reikia 6–8 kartojimų	Medžiagai įsisavinti reikia 1–2 kartojimų
Supranta idėjas	Kuria dėsnius
Atlieka tai, kas užduota	Inicijuoja originalius projektus
Tiksliai atkartoja	Kuria naujus produktus
Patinka nuoseklus, tiesus pateikimas	Mėgaujasi sudėtingai pateikta informacija
Patinka mokykla	Patinka mokymasis
„Sugeria“ informaciją	Manipuliuoja informacija

1 Pagal Szabos, J. (1989). Bright child, gifted learner. *Challenge*, 34. Good Apple.

3. Gabių vaikų tipai

Atsižvelgiant į tai, kad gabųjų grupė yra labai nevienalytė, yra labai svarbu, kad mokytojai suprastų pažintinius, emocinius ir socialinius gabųjų vaikų poreikius. 1988 m. du JAV mokslininkai G. T. Bettsas ir M. Neihart pristatė teorinį modelį, kuriame apibūdino šešis skirtingus gabųjų vaikų profilius. Modelis buvo sukurtas remiantis kelerių metų tyrimais bei literatūros analize, o 2010 m. autoriai pateikė patikslintą modelio versiją. Šis teorinis profilių modelis gali būti atspirties taškas siekiant labiau pažinti ir suprasti gabųjų vaikų poreikius, jausmus bei elgseną, ypač naudingas norint suprasti ypatingų gabumų nerealizuojančius mokinius. Svarbu prisiminti, kad vaikai ir paaugliai neturėtų būti priskirti kažkuriam vienam žemiau apibūdintam profiliui, kadangi gabųjų vaikų jausmai, elgesys bei poreikiai jauname amžiuje kinta labai greitai. Tačiau laikui bėgant staigių pokyčių mažėja ir gabaus žmogaus profilis gali atitikti vieno ar dviejų pateiktų profilių požymius.

Šiame skyriuje trumpai apžvelgsime kiekvienam gabaus vaiko tipui būdingas savybes. Kiekvienoje žemiau esančioje lentelėje pateiktos gairės, koks elgesys, poreikiai, jausmai gali būti būdingi atskiram gabaus vaiko tipui. Čia trumpai apibūdinti santykiai su bendraamžiais ir suaugusiais, pristatytos atpažinimo galimybės bei pagalbos būdai, skatinantys atsiskleisti šių gabųjų vaikų potencialui.

Praktinė užduotis

Įsivaizduokite, kad dabar pirmasis mokslo metų mėnuo. Jūs dalyvaujate projekte, kurio metu gaunate naują klasę. Jūs žinote, kad klasėje yra keli atpažinti gabūs vaikai. Jūs stengėtės ir daug dirbote planuodamas ir diferencijuodamas būsimų pamokų turinį. Per pamokas visi Jūsų mokiniai atrodo užsiėmę, išskyrus... vieną iš Jūsų gabųjų mokinių. Jis neatlieka savo darbo ir Jūs nežinote kodėl. Kita Jūsų gabi mokinė nenori priimti iššūkių – atrodo, kad ji slepia savo gabumus. Dar vienas gabus mokinys per diskusijas demonstuoja neįtikėtinas įžvalgas, tačiau jis, regis, turi skaitymo ir rašymo sunkumų (Jūs nusistebite, kad jis turi būti ugdomas pagal gabųjų vaikų programą). Ir tik vienas Jūsų gabus mokinys yra puikus – jam puikiai sekasi iš karto ir atrodo, kad jam nereikia nieko iš Jūsų!

- Ar gali būti visi šie vaikai gabūs?
- Kaip manote, kaip Jums sektųsi susitvarkyti su tokiais mįslingais mokinių skirtumais?

3.1. Sėkmės lydimas

Beveik 90 proc. atpažintų gabių vaikų yra būtent „sėkmės lydimas“ gabaus vaiko tipo. Šio profilio mokiniai yra protingi, motyvuoti pirmūnai, iš bendraamžių išsiskiria gerais pažymiais. Tačiau jų motyvacija daugiau išorinė, nulemta siekio būti priimtais ir įvertintais mokytojų bei tėvų, o ne ugdant savo gabumus. Jie gerai perpratę mokyklos sistemą, paprastai gerai mokosi, atlieka visas užduotis, paskirtas suaugusiųjų. Paprastai lengviausiai atpažįstami, nes pasižymi gerais mokymosi pasiekimais, todėl mokytojai tą greitai pastebi ir įvertina. Dažnai nuobodžiauja pamokose, o perpratę mokyklos sistemą stengiasi mokytis dėdami kuo mažiau pastangų.

Elgesys ir jausmai

- Turi daug žinių, yra kompetentingi, nors nebūtinai kūrybingi.
- Renkasi saugias veiklas, kur patirtų sėkmę, neviršija ugdymo programos.
- Linkę į perfekcionizmą, siekia aukštų rezultatų.
- Turi išorinę mokymosi motyvaciją – dažniau vadovaujasi kitų (mokytojų ar tėvų), bet ne savo išsikeltais tikslais.
- Elgiasi ir mokosi gerai, kad gautų mokytojų, tėvų įvertinimą ar pagyrimą.
- Nemėgsta rizikuoti, paklūsta priimtai tvarkai, vykdo nurodymus.
- Priklausomi nuo suaugusiųjų nuomonės, stokoja savarankiškumo.
- Teigiamai save vertina, yra atsakingi.
- Nerimauja dėl nesėkmės, išgyvena kaltę patyrę nesėkmę, nėra tikri dėl savo ateities.

Poreikiai

- Patirti iššūkių.
- Išmokti rizikuoti.
- Gerinti pasitikėjimo įgūdžius.
- Vystyti nepriklausomus mokymosi įgūdžius.

Santykiai su bendraamžiais, mokytojais ir tėvais

- Mėgstami bendraamžių.
- Mylimi ir priimami mokytojų ir tėvų.
- Suaugę tiki, kad šiems vaikams pasiseks natūralia eiga.
- Kiti dažnai pervertina jų gebėjimus.

Atpažinimas

Svarbu naudoti įvairius kriterijus:

- Pažymius.
- Standartizuotų testų rezultatus.
- Individualius IQ testų rezultatus.
- Mokytojų nominavimą.
- Tėvų nominavimą.
- Bendraamžių nominavimą.

Kaip padėti?

Dirbdami su šiais vaikais skatinkite jų savarankiškumą, sukurkite patirčių, drąsinančių rizikuoti ir išeiti iš komforto zonos, dalyko mokykite paspartintu ar aukštesniu lygiu. Svarbu, kad priimtumėte vaiko gebėjimą susitvarkyti su iššūkiais, vystytumėte nepriklausomus jo mokymosi įgūdžius, sudarytumėte sąlygas bendrauti su panašių gebėjimų vaikais.

3.2. Kūrybiškas sunkus

Pirmojo tipų modelio versijoje šie vaikai buvo vadinami „sunkaus“ tipo vaikais, tačiau atnaujintame modelyje autoriai pervadino šį tipą į „kūrybišką“, grįsdami tuo, kad buvęs pavadinimas stigmatizuoja ir sukelia neigiamas išankstines nuostatas apie mokinį. Siekiant, kad vaiko gebėjimai būtų pastebėti ir vystomi, vartojama sąvoka „kūrybiškas“, orientuojantis į vaiko potencialą, kurį jis turi. Tai išskirtinis gabaus vaiko profilis. Mokytojai dažnai neatpažįsta „kūrybiškų“ vaikų kaip gabių. Šie mokiniai jaučiasi nusivylę, nes mokyklos sistema nepripažįsta jų aukštų gebėjimų. Jiems gali būti nuobodu, pikta ir apmaudu, jie gali „išsilieti“ ant mokytojų ir bendraklasių. Dažnai pasirodo sarkastiški, užsispyrę ir netaktiški, atvirai suabejoja autoritetais (tą gali parodyti ir prieš klasę, prieštaraudami mokytojams). Deja, tai dar labiau sumažina tikimybę, kad mokytojai juos atpažins kaip gabius, ypač tie, kurie gabumą sieja su „sėkmės lydimo“ tipo elgesiu. Tokie vaikai gauna mažai apdovanojimų, paskatinimų ar teigiamų įvertinimų.

Elgesys ir jausmai

- Atkakliai laikosi to, kas jiems įdomu.
- Nuobodžiauja pamokų metu, mėgsta „pataisyti“ mokytoją, klausinėja, abejoja taisyklėmis ir tiesomis.
- Spontaniški (kartais jų spontaniškumas gali būti destruktivus), išreiškia impulsus.
- Sąžiningi, ginantys savo įsitikinimus (nebūtinai tinkamais būdais).
- Mokykloje jaučiasi taip, lyg ugdymo sistema neįvertintų jų gebėjimų.
- Darbo įgūdžiai nepastovūs, savikontrolė menka, nekantrūs.
- Stiprios motyvacijos ginti vidinius įsitikinimus.
- Labai kūrybingi, padidėjusio jautrumo.
- Nusivylę, susierzinę, nekantrūs, linkę gintis.
- Abejojantys socialiniais vaidmenimis.
- Labiau psichologiškai pažeidžiami.

Poreikiai

- Būti bendrystėje su kitais.
- Mokyti taktiškumo, lankstumo, savęs pažinimo ir savikontrolės.
- Gauti palaikymą dėl savo kūrybiškumo.
- Gerinti tarpasmeninius įgūdžius priimti kitus.
- Išmokti strategijų, padedančių įveikti psichologinį pažeidžiamumą.

Santykiai su bendraamžiais, mokytojais ir tėvais

- Paprastai žavūs ir patrauklūs bendraamžiams dėl kūrybingumo ir gero humoro jausmo.
- Suaugusiųjų nuomone, šie vaikai tyčia erzina, yra tinginiai, dažnai įsitraukia į „jėgos kovą“.
- Nėra mėgstami mokytojų, į juos žiūrima kaip į maištautojus.
- Suaugusieji dažnai nori juos pakeisti, nemato jų kaip gabių ir nepakankamai įvertina jų sėkmę.
- Suaugusieji siekia, kad jie prisitaikytų prie esamos tvarkos.

Atpažinimas

- Paklauskite savęs, kuriose srityse šis vaikas kūrybingas?
- Naudokite dalykui specifinius ir objektyvius matavimo instrumentus.
- Susikoncentruokite labiau į kūrybinį potencialą nei į pasiekimus.

Kaip padėti?

Labai svarbu, kad gerbtumėte jų tikslus, toleruotumėte aukštesnį netinkamo elgesio lygį. Išsakykite pasitikėjimą jų gebėjimais, apdovanokite už naujovišką mąstymą. Bendraukite tiesiogiai ir aiškiai, pateikite tiesioginių instrukcijų, kaip gerinti tarpasmeninius įgūdžius. Šiems vaikams atsiskleisti padeda leidimas nepritapti, mentorystė.

3.3. Slepiantis savo gabumus

Tokie mokiniai atsako į „priverstinio pasirinkimo dilemą“ – rinkdamiesi tarp akademinio tobulėjimo ir bendraamžių grupės priėmimo, pasirenka bendraamžius. Šie vaikai dažnai praranda motyvaciją ir susidomėjimą tuo, kuo domėjosi anksčiau. Deja, jie gali imti baimintis, kad praras bendraamžių priėmimą, jei nusimes savo maskuotę, todėl dažnai slepia gebėjimus dėl baimės būti atstumtiems bendraamžių. Turi stiprius priklausymo grupei poreikius, bet kartu gali jaustis kalti dėl savo gabumų neigimo. Į pasiekimus orientuotą elgesį mato kaip savo socialinės grupės išdavystę. Nors šie vaikai slepia savo gabumus, mokytojai, tėvai ir bendraamžiai dažniausiai žino apie juos, nes jų gabumus parodo aukšti pasiekimai.

Elgesys ir jausmai

- Dažnai konfliktuoja su tėvais ir mokytojais.
- Paprastai priešinasi įtraukimui į įvairiausių projektus.
- Nelanko gabiems vaikams skirtų programų, kursų, kitos veiklos.
- Nuvertina ar neigia savo talentą, atsisako iššūkių.
- Trokšta priklausyti grupei.
- Jaučiasi neužtikrinti ir spaudžiami.
- Patiria vidinį konfliktą, kuris pasireiškia kaltės ir nesaugumo jausmais.
- Nėra tikri dėl savo teisių į emocijas.
- Turi neužtikrintą savęs jausmą.
- Patiria ambivalentiškus jausmus dėl pasiekimų.

Poreikiai

- Parama jų gebėjimams.
- Gabių bendraamžių tinklas.
- Laisvė rinktis.
- Savęs supratimas ir priėmimas.
- Nori būti išgirsti – reikia auditorijos, kuri jų klausytų, ką jie turi ar nori pasakyti.
- Galimybė atviriems konfliktams.

Santykiai su bendraamžiais, mokytojais ir tėvais

- Itin nori priklausyti bendraamžių grupei, dažnai keičia draugus.
- Vieni iš šių vaikų suvokiami kaip lyderiai, kiti taip ir lieka neatpažinti.
- Kiti vaikai laiko juos besiskundžiančiais, droviais.
- Suaugusieji suvokia juos kaip nenorinčius rizikuoti, besipriešinančius.
- Nėra artimo ryšio su mokytojais ar klasės draugais.

Atpažinimas

- Interviu.
- Tėvų nominavimas.
- Mokytojų nominavimas.
- Kritiškai vertinti bendraamžių nominavimą.
- Pademonstruota atliktis.
- Priemonės kūrybiškumo potencialui matuoti.
- Neverbaliniai intelekto matavimo instrumentai.

Kaip padėti?

Siekite sukurti priimančią mokymosi aplinką. Pateikite realių asmenybių gyvenimo pavyzdžių, veskite atviras diskusijas apie klasę, skirtingas kultūras, skirtingus požiūrius. Labai svarbu nelyginti su broliais ar seserimis, kitais bendraamžiais. Suteikite galimybę rinktis. Tiesiogiai mokykite socialinių įgūdžių. Konsultuokite dėl profesijos pasirinkimo.

3.4. Iškritęs iš mokyklos

Šie gabūs vaikai dažnai yra pikti ir susierzinę tiek su suaugusiais, tiek su savimi pačiais, nes sistema neatliepia jų poreikių daug metų ir jie jaučiasi atstumti. Šį nusivylimą jie gali išreikšti tapdami prislėgti ir atsitraukę arba, priešingai, išreikšdami pasipriešinimą ir gynybiškumą. Dažnai tokie vaikai turi interesų už mokyklos ribų, nes paprastai nesulaukia savo gebėjimų pripažinimo ir paskatinimo. Jų pasitikėjimas savimi labai žemas, todėl jie reikalauja glaudžių santykių su suaugusiuoju, kuriuo gali pasitikėti.

Elgesys ir jausmai

- Nelanko mokyklos, turi elgesio sunkumų, sukelia konfliktus, kritikuoja kitus ir save.
- Ieško interesų už mokyklos ribų.
- Demonstruoja žemus akademinus pasiekimus.
- Dalyvauja pamokose ir mokyklos veikloje nenuosekliai, mokosi su pertrūkiais, dažnai neužbaigia užduočių.
- Jei į mokyklą vis dėlto ateina, dažnai neįsitraukia į klasės ar mokyklos veiklą.
- Greitai nuvargsta, išsenka.
- Neretai pikti bendraudami su suaugusiais.
- Lengvai įsižeidžia, prislėgti.
- Nepaiso taisyklių, yra manipuliatyvūs.
- Menkai patys pažįsta savo gabumus.
- Gynybiški, priešiški autoritetams.
- Nemotyvuoti mokytojų apdovanojimams.

Poreikiai

- Saugumas ir struktūra.
- Alternatyvi aplinka.
- Individualizuota programa.
- Profesionalus konsultavimas.
- Aiški kryptis ir trumpalaikiai tikslai.

Santykiai su bendraamžiais, mokytojais ir tėvais

- Suaugusieji jaučia pyktį tokiems vaikams, suvokia juos kaip pavojingus, maištaujančius.
- Bendraamžiai kaltina dėl netinkamo jų elgesio.
- Jie atrodo kaip vienišiai, atsiskyrę ar yra laikomi pajuokos objektu.
- Kiti gali jų bijoti, bet gali bijoti ir dėl jų.
- Suaugusieji jaučiasi bejėgiai jiems padėti.

Atpažinimas

- Individualus IQ testavimas.
- Pasiekimų testai.
- Interviu.
- Neverbaliniai intelekto matavimo instrumentai.
- Tėvų nominavimas.
- Mokytojų nominavimas.

Kaip padėti?

Labai svarbu, kad išsaugotumėte ryšį su šiais vaikais, atkakliai palaikykite ir išsakykite pasitikėjimą vaiko gebėjimais, minimizuokite jiems taikomas nuobaudas. Nesumažinkite lūkesčių, skatinkite ne-tradicinius mokymosi būdus (pvz., vizitai į namus). Atlikite išsamų gebėjimų tyrimą, pasitelkite mentorystę. Skatinkite atsparumą, aptarkite alternatyvias galimybes.

3.5. Dvejopai išskirtinis

Tai gabūs mokiniai, kurių išskirtinumas yra dvejopas – šalia savo gabumų jie taip pat turi fizinių, emocinių ar mokymosi sutrikimų. Pavyzdžiui, gabus mokinytis, kuris turi klausos ar regos sutrikimą, Aspergerio sindromą ar specifinį mokymosi sutrikimą. Šiems mokiniams situacija dažnai būna nepalanki, nes paprastai mokykla orientuota tik į negalią ir ignoruoja gabumą. Mokytojai tokius mokinius regi kaip turinčius vidutinius (ar net prastesnius už vidutinius) gebėjimus.

Elgesys ir jausmai

- Lengvai užmezga santykius.
- Gali juokauti ar žeminti kitus, kad apgintų savo savigarbą ir išvengtų nesėkmės.
- Mokymosi ir darbo pastangos nepastovios, yra neorganizuoti.
- Kai kuriais socialinio ir emocinio funkcionavimo aspektais labiau panašūs į jaunesnius mokinius.
- Gali trukdyti ar neįsitraukti į mokymosi procesą.
- Mąsto konceptualiai.
- Mėgaujasi naujovėmis ir sudėtingumu.
- Pasižymi išmoktu bejėgiškumu.
- Būdingi nuotaikos svyravimai.
- Linkę į nusivylimą.
- Prasta akademinė savivoka.
- Nemato savęs kaip sėkmingo.
- Nežino, kuriai grupei priklausyti (-o).

Poreikiai

- Stipriųjų pusių pabrėžimas.
- Įveikos strategijos.
- Įgūdžių ugdymas.
- Papildomų sutrikimų stebėjimas.
- Aplinka, kuri ugdo stipriąsias puses.
- Savęs palaikymo mokymasis.

Santykiai su bendraamžiais, mokytojais ir tėvais

- Dažnai su bendraamžiais gali elgtis tarsi nieko nesuprantantis, bejėgiai, pabrėžti savo negalias, gali vengti kitų vaikų.
- Kitiems gali atrodyti keisti, kiek „kvailoki“, bejėgiai, vengiantys bendraamžių.
- Dėl savo situacijos reikalauja daug pakeitimų.
- Kiti nepakankamai įvertina jų potencialą.
- Matomi kaip nepriklausantys gabųjų ir talentingųjų grupei.
- Suvokiami kaip reikalaujantys daug struktūros.

Atpažinimas

- Pasiekimų testų rezultatai.
- Funkcionavimo dabartinėje klasėje matavimas.
- Efektyvumo per laiką patikrinimas.
- Įvertinimas pagal ugdymo programas.
- Suprastėjusios atlikties rezultatų, susijusių su puikiais gebėjimais, nagrinėjimas.
- Negalima pasikliauti vien IQ.

Kaip padėti?

Sukurkite iššūkių, kurie skatintų vaiko stiprybes, spartinkite ugdymą stiprybės srityje. Suteikite laiko vaikui būti su gabiais bendraamžiais. Mokykite vaiką save palaikyti, pateikite tiesiogines instrukcijas, gerinančias savikontrolės strategijas. Paklauskite savęs: „Ko reikia šiam vaikui, kad jam pasisektų būtent čia ir dabar?“

3.6. Savarankiškas

Tai gabūs mokiniai, išmokę, kaip efektyviai dirbti mokyklos sistemoje. Jie yra akademiškai sėkmingi, sugeba bendradarbiauti su mokytojais taip, kad galėtų kurti savo asmeninius mokymosi tikslus. Pakankamai pasitiki savimi, kad galėtų išreikšti savo poreikius, bet tai daro tokiu būdu, kad mokytojai ir bendraamžiai tai priima. Šie vaikai yra nepriklausomi ir savarankiški, nelaukia, kol kiti padarys už juos. Jie labai panašūs į „sėkmės lydimą“ gabaus vaiko tipą, tačiau skiriasi tuo, kad patys stengiasi susikurti mokymosi galimybes ir tikslus.

Elgesys ir jausmai

- Sėkmingai mokosi, išvermingi, atkaklūs.
- Savarankiški, kompetentingi, kūrybingi, entuziastingi.
- Nori žinoti ir mokytis, turi stiprią vidinę mokymosi motyvaciją, dirba ir negaudami pagyrimo.
- Turi tinkamus socialinius įgūdžius, nori būti nepriklausomi, siekia savo tikslų, gali rizikuoti.
- Seka ir stebi savo stipriąsias puses.
- Laikosi savo įsitikinimų, atsparūs.
- Ieško iššūkių ir juos priima.
- Savimi pasitikintys, save priimantys.
- Optimistiški, ambicingi.
- Iš esmės motyvuoti.
- Gali nematyti akademiinių pasiekimų kaip vieno iš aukščiausių prioritetų.
- Pasiruošę suklysti ir mokytis iš to.
- Rodo toleranciją ir pagarbą kitiems.

Poreikiai

- Naujų kryptių palaikymas.
- Savarankiškumo skatinimas.
- Grįžtamasis ryšys apie stipriąsias puses ir galimybes.
- Tęstinio augimo skatinimas.
- Rizikos prisiėmimo skatinimas.
- Nuolatiniai, palankūs santykiai.

Santykiai su bendraamžiais, mokytojais ir tėvais

- Šie vaikai priima ir gerbia kitus.
- Yra mėgstami kitų, jais žavisi.
- Teigiamai veikia kitus.
- Sėkmingi įvairiose aplinkose.
- Teigiami santykiai su kitais.

Atpažinimas

- Pademonstruota atliktis.
- Rezultatai.
- Nominavimas.
- Aplankas.
- Interviu.
- Standartizuotų testų rezultatai.
- Apdovanojimai.

Kaip padėti?

Suteikite vaikui grįžtamąjį ryšį apie jo stipriąsias puses, palaikykite, kai vaikas susidomi naujomis kryptimis. Skatinkite tęstinį augimą – kiek įmanoma mažiau ribokite erdvėje ir laike. Pasitelkite mentorystę ugdymo procese. Skatinkite priimti iššūkius, palaikykite nuoseklius ir palankius santykius su vaiku. Atsisakykite tradicinės mokyklos politikos ir taisyklių.

* * *

Gabus vaikas nesąmoningai gali pereiti per visus šiuos šešis tipus dėl skirtingų brendimo laikotarpių, keičiantis šeimos dinamikai ir didėjant savęs pažinimo jausmui. Daugelis vaikų turi įvairių tipų požymių, tačiau dominuoja kažkurio vieno. Svarbu prisiminti, kad, priklausomai nuo aplinkybių, vaiko gabumai gali reikštis labai skirtingai pirmąją mokyklos dieną, palyginus su 101-ąja mokslo metų diena. Pavyzdžiui, vaikas, būdamas 8 klasėje, Jūsų pamokų metu gali rodyti visus požymius, kurie atitinka vaiko, slepiančio gabumus. Šis vaikas gali būti piktas ir nusivylęs dėl patiriamų patyčių iš bendraamžių, todėl gali būti priverstas slėpti gabumus. Tačiau po kelių mėnesių darbo su tokiu mokiniu jis gali pradėti mėgautis savo naujai atrasta laisve reikšti kūrybiškas bei išskirtines mintis ir atrodyti kaip „kūrybiškas“ gabus vaikas. Po kelerių metų jis gali tapti ir išlikti „savarankiško“ tipo mokiniu, kuris jaučiasi saugus ir nebijo priimti iššūkių.

4. Savo gebėjimų nerealizuojantys gabūs vaikai

4.1. Nerealizuotų gabumų samprata ir paplitimas

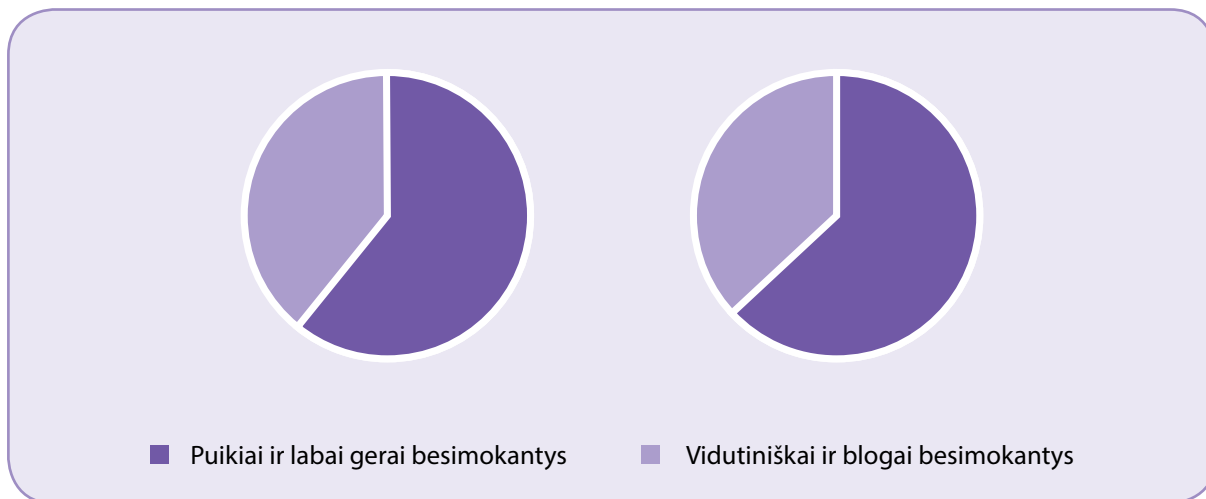
Bendrais bruožais kalbant, gabumų nerealizavimas – tai neatitikimas tarp pasiekimų potencialo ir atlikties. Lietuvos švietimo sistemoje naudojamas toks gabumų nerealizavimo apibrėžimas:

„Nerealizuoti ypatingi gabumai reiškia, kad vaiko pasiekimai neatitinka jo intelektualinių gebėjimų, kurie yra didesni nei bendraamžių (IQ 130 ar didesnis), dėl individualių (asmenybės) ir aplinkos veiksnių (šeimoms, mokyklos, bendraamžių ir t. t.).“²

Pavyzdys

Kotryna yra gabi, įvertinta ties 98 procentiliu, naudojant standartizuotą IQ testą. Tai reiškia, kad geriau už ją intelekto testą atliko tik 2 procentai jos bendraamžių visoje Lietuvoje. Toks rezultatas stebina jos mokytoją. Kotrynos akademiniai pasiekimai (atliktis) yra vidutiniai daugelyje mokomųjų dalykų, įskaitant matematiką ir lietuvių kalbą. Kotryna yra nerealizuojanti gabumų.

Gabumų nerealizavimas yra dažnas tarp gabių mokinių. Lietuvoje atlikti tyrimai³ parodė, kad 60 proc. gabių 8–10 metų amžiaus vaikų mokosi puikiai ir labai gerai, tačiau net 40 proc. mokosi vidutiniškai ir blogai. Panaši proporcija išlieka ir vyresnėse klasėse: 63 proc. gabių 16–18 metų amžiaus vaikų mokosi puikiai ir labai gerai, 37 proc. – vidutiniškai ir blogai (3 pav.).

3 pav. Kaip mokosi gabūs 8–10 metų amžiaus (kairėje) ir 16–18 metų amžiaus (dešinėje) vaikai

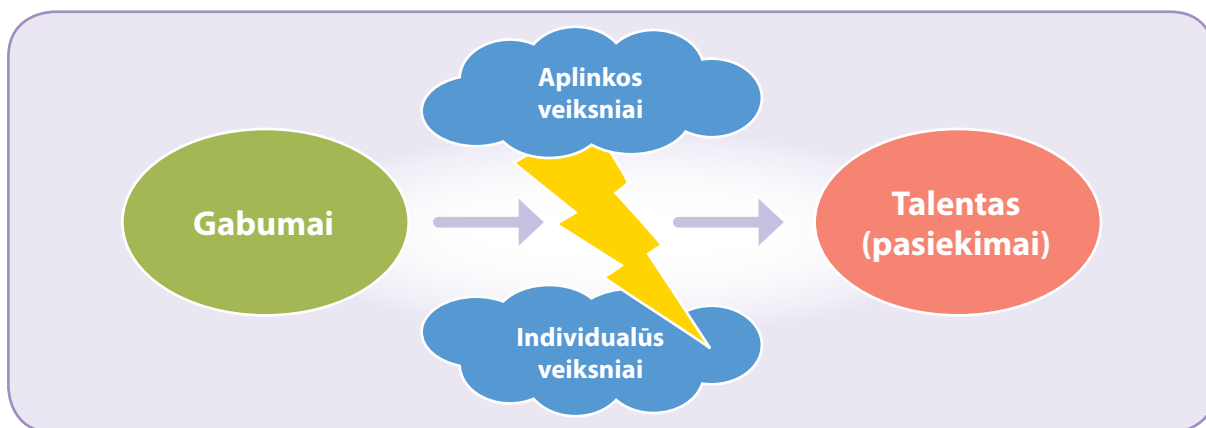
2 Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašas. 2011 m. liepos 13 d. įsakymas Nr. V-1265/V-685/A1-317.

3 Kilkutė, S. (2008). *Intelektualiai gabių vaikų pasiekimus lemiantys psichikos sveikatos ir aplinkos veiksniai* (magistro darbas). Vilnius: Vilniaus universitetas.

Šimelionienė, A. (2012). *Intelektualiai gabių vaikų pasiekimų veiksniai* (daktaro disertacija). Vilnius: Vilniaus universitetas.

4.2. Gabumų nerealizavimo priežastys

Toliau aptarsime kai kuriuos svarbius gabumų nerealizavimo veiksnius. Nors šie veiksniai pristatomi atskirai, svarbu pažymėti, kad jie dažnai veikia kartu. Taip pat svarbu atkreipti dėmesį, jog jų skirtumas į individualius ir aplinkos yra labai sąlyginis, kadangi individualiems veiksniams didelę įtaką daro vaiką supanti aplinka: mokyklos kultūra, kitų žmonių lūkesčiai gabaus vaiko atžvilgiu ir t. t. Iš kitos pusės, ir pats vaikas, jo elgesys gali veikti aplinką.

4.2.1. Individualūs veiksniai

Nuobodulys

Gabiems mokiniams greitai tampa nuobodu, jei mokymo programa nėra pakankamai sudėtinga ir įdomi, jei jiems pateikiamos užduotys yra pernelyg papastos ar joms atlikti skiriama per daug laiko. Nuobodžiaujantys gabūs vaikai bus menkai susidomėję mokymo programa ir menkai įsitraukę į pamokas, o elgesys, kylantis iš nuobodulio, mokytojo gali būti interpretuojamas kaip elgesio problemos, o ne kaip nuobodžiaujančio gabaus vaiko elgesys.

Atkankumo stoka ir žemas akademinis saviveiksmingumas

Mokymosi pradžioje, kol užduotys nėra labai sudėtingos, gabiems mokiniams daug kas pavyksta iš pirmo karto, dėl to jie nebūna pratę ilgam išlaikyti dėmesį ties viena veikla. Dėl greito mąstymo jie gali neįsisąmoninti procesų, kuriuos taiko mokydami. Vėliau, susidūrę su iššūkiu, kai kažkuri užduotis jiems nepavyksta akimirksniu (tai gali įvykti pirmaisiais pradinės mokyklos, pagrindinės mokyklos ar net studijų universitete metais), jie gali imti galvoti, kad „tapo kvailesni“ ir dėl to turi susitaikyti su tuo, kad nuo šiol nepajėgs pasiekti aukšto lygio. Jie gali pradėti galvoti, kad iki šiol jiems gerai sekėsi tik „per laimingą atsitiktinumą“, tačiau dabar visi supras, jog jie tebuvo apgavikai ir nėra protingi. Tokie mokiniai patys formuoja savo žemą akademinį saviveiksmingumą – jie netiki, kad geba suplanuoti ir sėkmingai atlikti pateiktą užduotį. Jie bus linkę greitai mesti pradėtą darbą, jei tik iškyla sunkumų, skirs užduočiai mažai pastangų arba net nebandys jos atlikti.

Dėl ilgalaikio neįsitraukimo į pamokas žemą akademinį saviveiksmingumą patyrusių gabių mokinių baziniai akademiniai įgūdžiai prasčiausiai išplėtoti. Kai šie mokiniai pereina į pagrindinę mokyklą, dažnai demonstruoja žemesnį lygį nei galėtų. Jų baziniai įgūdžiai, kurių reikia sudėtingoms pagrindinės mokyklos raštingumo ir matematikos užduotims atlikti, yra nepakankami, ir tai toliau stiprina jų nepasitikėjimą savimi.

Disfunkcinis perfekcionizmas

Daugumai gabių mokinių perfekcionizmas yra teigiama savybė, sukianti aukštą motyvaciją ir skatinanti siekti puikių rezultatų. Tačiau daliai gabių mokinių jų siekis viską atlikti tobulai ilgainiui ima kelti didžiulę vidinę įtampą, kadangi jie bijo padaryti bet kokią klaidą. Šie mokiniai labai nerimauja dėl mokyklinio darbo, jie nuolat siekia mokytojo pritarimo ar patikinimo, yra pernelyg savikritiški ir kruopštūs, atiduoda darbą paskutinę akimirką arba apskritai jo neatiduoda. Blogiausiu atveju disfunkcinio perfekcionizmo paveikti mokiniai „sustingsta“. Kitaip sakant, negali ar nenori net bandyti atlikti akademinį užduotį, jeigu tik įtaria, kad jiems nepavyks.

Vyraujantis vaizdinis ir erdvinis (holistinis) mokymosi stilius

Mokiniai, kuriems būdingas toks mokymosi stilius, mąsto abstrakčiai, holistiškai, dažnai divergentiškai ir „vaizdais“. Jiems svarbu pamatyti „didesnį paveikslą“, tačiau gali būti sunku mokytis nuosekliu būdu ir paversti vaizdus žodžiais, kas būtina klasės pasiekimams. Gabūs mokiniai, kuriems būdingas vaizdinis ir erdvinis suvokimas, klasėse, kuriose dažniausiai naudojamas girdimasis ir nuoseklus mokymosi stilius, gali greitai nusivilti ir atsitraukti, o tai gali sukelti žemą akademinį savi veiksmingumą, lemti menkesnius pasiekimus ir prieštaraujantį elgesį. Numanu, kad dėl mokymosi stiliaus neatitikimo mokytojui kils abejonių, ar šie mokiniai iš tiesų yra gabūs, o gal jie turi mokymosi sunkumų ar yra tiesiog tinginiai.

Priverstinio pasirinkimo dilema

Dalis gabių mokinių susiduria su dilema, kai jie jaučiasi turintys pasirinkti tarp buvimo gabiu ir (ar) talentingu ir buvimo priimtu bendraamžiu. Ši dilema tampa itin aktuali tose mokyklos bendruomenėse, kur konformizmas yra skatinamas labiau nei unikalumas, arba kuriose nėra suformuota akademinio pasiekimų pripažinimo kultūra. Išskirtiniai vaiko gebėjimai ir (ar) pasiekimai gali trikdyti, erzinti ar net kelti pavydą jo vidutinių gebėjimų bendraamžiams, todėl, norėdamas būti jų priimtas, gabus mokinys gali jaustis turįs būti „toks, kaip dauguma“. Priverstinio pasirinkimo dilemos paveiktas jis gali imti menkinti ir slėpti savo gabumus, tapti „klasės klounu“ ar net išjuokti kitus gabius mokinius, bandydamas įgyti populiarumą klasėje, taip pat gali atsisakyti dalyvauti gabųjų programose. Tuomet mokytojams ir tėvams labai svarbu suprasti tokio elgesio motyvus. Pavyzdžiui, jei mokiniui, kuriam rekomenduojama mokytis pagal gabųjų programą, toks pasirinkimas sukelia baimę, kad jį atstums bendraamžiai, arba jei mokinys žino, kad dalyvavimas pažengusioje ir paspartinto ugdymo klasėje reiškia, kad jis bus vienas iš vos kelių mokinių visoje klasėje, jis gali atsisakyti galimybės dalyvauti programoje. Siekiant spręsti tokias problemas labai svarbus mokyklos kultūros keitimas, susijęs su pagalba mokiniams išmokti efektyvių strategijų įveikti galimas neigiamas bendraamžių reakcijas, šeimų švietimas apie gabųjų programas. Tam padeda prevencinės patyčių programos, grupių pokalbiai, individualus konsultavimas, biblioterapija bei mentorystė (žr. 3.3. Slepiančio savo gabumus gabių vaikų tipas).

Dvejopai išskirtiniai mokiniai

Tai gabūs mokiniai, kurie taip pat turi sensorinių (regos, klausos), fizinių (judesio ir padėties), autizmo spektro, elgesio ir (ar) emocijų, aktyvumo ir (ar) dėmesio, mokymosi ar kitų sutrikimų, silpninančių jų atliktį ir slepiančių aukštą potencialą (žr. 3.5. Dvejopai išskirtinis gabių vaikų tipas).

4.2.2. Aplinkos veiksniai

Mokytojų ir tėvų lūkesčiai

Abu kraštutiniai – tiek pernelyg aukšti, tiek žemi mokytojų ir tėvų lūkesčiai gali mokinių atžvilgiu – gali turėti neigiamą poveikį jų gabumams skleisti ir juos realizuoti. Tėvai ir mokytojai dažnai gali galvoti, kad gabūs mokiniai bus vienodai gabūs visose srityse, todėl bet kokį prastą rezultatą mokykloje ima vertinti kaip „tingėjimo“ apraišką. Išorinis spaudimas turėti aukštus visų dalykų pasiekimus, nepaisant specifinių vaiko gabumų ir polinkių, mokiniui gali kelti baimę nepateisinti jam svarbių žmonių lūkesčių, o tai skatina nepasitikėjimą savimi ir disfunkcinį perfekcionizmą.

Iš kitos pusės, jei mokytojas nusivylė savo mokinių akademiniais pasiekimais ir jo lūkesčiai yra žemi, tuomet galimas stiprus neigiamas poveikis. Tai ypač tinka kalbant apie dvejetainius gabius mokinius ar gabius mokinius, kilusius iš tautinių mažumų ar mažas pajamas turinčių šeimų.

Geografiniai veiksniai

Nepalankios aplinkybės gabumams vystyti apima ir geografinius veiksniai. Pavyzdžiui, gyvenantys kaimo vietovėse rečiau gali gauti visavertį ugdymą, palyginus su miesto vaikais. Taigi vaiko galimybes gauti tinkamą ugdymą gali riboti gyvenamoji vieta. Tą liudija ir 2015 m. Lietuvos Nacionalinio mokinių pasiekimų tyrimo duomenys: palyginus rezultatus pagal vietovės, kurioje yra mokykla, urbanizacijos lygį, nustatyti dideli statistiškai reikšmingi skirtumai tarp didmiesčio, miesto ir kaimo mokyklų 4 klasės mokinių pasaulio pažinimo ir 8 klasės mokinių gamtamokslinių ir socialinių mokslų pasiekimų.

Kultūriniai skirtumai

Pastebėta, kad gabių vaikų gebėjimų realizaciją veikia kultūriniai skirtumai. Viena kultūra vertina bendradarbiavimą, nepriklausomybę, iniciatyvumą, problemų sprendimo gebėjimus ir lyderystę, kitos – nuolankumą ir konformizmą, dar kitos pabrėžia individualizmą. Be to, skirtingos šalys palaiko, vertina skirtingas gebėjimų sritis. Pavyzdžiui, jei kažkas yra labai aukštų gebėjimų tam tikroje srityje, tikėtina, kad jis bus priimamas ir juo žavimasi bei investuojama į jį labiau vienoje šalyje nei kitoje ir atvirkščiai: žmogus gali būti atstumtas ar ignoruojamas, kai demonstruoja gebėjimus toje srityje, kuri labai mažai vertinama toje šalyje, kurioje jis gyvena ar siekia karjeros. Todėl kai kurie mokiniai iš tautinių mažumų grupių gali neparodyti vadinamųjų „tradicinių“ išskirtinumo ženklų, nes dėl skirtingų vertybių ir įgūdžių vertinimo įvairiose kultūrose mokytojai gali būti nepripratę matyti išskirtinumo ženklų, kurie neatitinka dominuojančios kultūros normų. Jau daugelį metų autoriai pastebi, kad įvairios švietimo sistemos dažnai neatrinkdavo gabių mokinių mokytis pagal gabųjų programas, nes jie demonstruodavo skirtingas vertybes ir požiūrį į vyraujančios kultūros, kurioje jie mokosi. Mokytojai vis dėlto linkę pasirinkti ir įtraukti į talentingųjų programas tuos mokinius iš mažumų grupių, kurie yra labiausiai prisitaikę prie esamos kultūros. Tyrimai atskleidė, kad sėkmė atskleisti gabaus vaiko potencialą iš mažumos grupės, priklausė nuo kiekvienos kultūros grupės vertybių ir požiūrio į dominuojančios kultūros vertinimus, kas kartais gali būti problema gabiams vaikams skirtingais jų prisitaikymo prie pagrindinės kultūros etapais. Be to, kultūriniai skirtumai gali paskatinti vaiką ar jo tėvus atsisakyti dalyvauti gabųjų ir talentingųjų programose. Tyrimai rodo, kad yra didelė įvairovė tarp pirmosios kartos imigrantų ir antrosios kartos imigrantų mokinių, neseniai atvykusių pabėgėlių ir labiau įsitvirtinusių šeimų. Atsižvelgiant į tokią didelę kultūrų įvairovę, deja, nėra neįprasta, kad ypač gabūs vaikai mokyklose būna neatpažinti.

Dvikalbystė ir daugiakalbystė

Daugelis mokytojų neturi pakankamai įgūdžių ar įrankių atpažinti gabių vaikų, ypač, jei tai – kalbai gabūs vaikai. Yra mokinių, kurių išskirtiniai gebėjimai neatsiskleidžia tik todėl, kad jie yra ugdomi ne savo gimtąja kalba. Pavyzdžiui tie, kurie mokosi valstybinės kalbos kaip papildomos kalbos, įtraukiant ir dvikalbius, daugiakalbius mokinius, ypač rajonų mokyklose, kurios turi labai ribotus išteklius. Šiuo atveju nesėkmė atpažįstant gabius vaikus gali būti tiesiogiai susijusi ir su kultūriniais skirtumais. Šią spragą bandoma mažinti kuriant ir naudojant testus, kurie laikomi nešališki kultūrai ar nepriklauso nuo kalbos, tačiau pastebėta, kad net ir šie testai kartais apriboja vaikų, gabių kalboms, atpažinimą. Taigi sukurti instrumentus, tinkančius būtent šiai grupei vaikų, yra iššūkis.

Skurdas ir žemas socioekonominis statusas

Jau porą dešimtmečių kalbama, kad skurdas ir žemas socioekonominis statusas gali būti didelė problema, vystant gabiųjų mokymosi potencialą, nes skurdas gerokai apriboja galimybes pasiekti reikiamus išteklius (finansinius, emocinius, intelektualinius ir fizinius). Vaikai, kilę iš socialiai remtinų ar asocialių šeimų, taip pat priskiriami prie vaikų, kurie galimai nerealizuoja savo potencialių galimybių. Vaikai iš socialiai remtinų šeimų gali būti sunkiau atpažįstami kaip gabūs ar itin gabūs, nes neretai šių vaikų žodynas skurdesnis, kalba ne tokia išvystyta kaip bendraamžių. Pasitaiko, kad tokių šeimų vaikai pasižymi siauresniu akiračiu ne dėl jų pačių gebėjimų stokos, bet dėl tėvų nenoro ar neturėjimo galimybių plėsti vaiko interesus, vystyti pasaulėžiūrą. Be to, dar sudėtingiau atpažinti gabius vaikus, kilusius iš asocialios šeimos, nes dėl savo namų aplinkos klasėje jie gali būti priešiška nusiteikę, neatitinka normų, pasireiškia maža motyvacija įsitraukti į ugdymo procesą. Minėtų šeimų vaikų tėvai ar globėjai patys gali neturėti geros patirties, susijusios su mokykla, todėl neturi įgūdžių skatinti savo vaikų. Su jais sunku kalbėtis apie vaiko mokymąsi, jie gali būti nusiteikę prieš mokytojus ar visą mokyklos sistemą, dažnai net jų pačių kalbiniai, rašymo ir skaitymo įgūdžiai yra prasti. Šeimos, kurių mažos pajamos, neturi galimybės įsigyti priemonių, kurios skatintų vaikų smalsumą ir aktyvumą, finansuoti būrelių, išleisti į ekskursijas ir pan. Tokie vaikai yra pažeidžiami, priklauso rizikos grupei ir gali būti nepastebėti, nes standartiniai vertinimo metodai nebūtinai atskleidžia jų potencialą, kadangi kartais šiems vaikams trūksta bazinių žinių. Tyrimai užsienio šalyse parodė, kad žemo pragyvenimo lygio ir mažumų grupėms priklausantys mokiniai buvo mažiau linkę pasiekti aukštą lygį, atlikdami valstybinius ar nacionalinius žinių patikrinimo testus, o atskirtis tarp geriausiai pasirodžiusių mokinių, gyvenančių nepalankiomis sąlygomis, ir mokinių iš turtingesnės aplinkos buvo labai didelė. Šios spragos tikėtinos, tačiau nustebino didelė atskirtis tarp puikiai pasirodžiusių mokinių. Nepaisant besikeičiančios pasaulyje gabiųjų ugdymo politikos, ši atskirtis mažėja, tačiau labai lėtai, o kai kur, deja, netgi didėja. Paprastai vaikai iš skurdžiau gyvenančių šeimų mano, kad jie sulaukia mažiau draugų, tėvų ir mokytojų palaikymo nei jų bendraamžiai, augantys šeimose, kuriose geros materialinės sąlygos ir palanki aplinka. Taip pat savo akademinę kompetenciją bei sugebėjimą bendrauti vertina prasčiau.

Neigiama mokytojų ir tėvų nuostata

Vienas iš reikšmingiausių barjerų identifikuoti aukštų gebėjimų mokinius iš žemo socioekonominio sluoksnio ar etninių mažumų grupių ir vystyti jų gebėjimus ir talentus – neigiama mokytojų ir tėvų nuostata, kad gabumai negali egzistuoti šiose grupėse. Toks požiūris yra viena pagrindinių problemų atpažįstant gabius vaikus iš atskirties grupių, nes, remiantis juo, atskiri mokiniai ar jų grupės yra prasčiau už kitus vien dėl savo kultūros, kalbos ar pragyvenimo lygio. Tai yra požiūris, kuris orientuojasi į

tai, ko mokinys neturi, o ne į jo stipriąsias puses, kurias jis gali parodyti mokydamasis. Toks mąstymas skatina neteisingą supratimą, kad ekonominis, socialinis ir kultūrinis pagrindas lemia šių mokinių susidomėjimą ir motyvaciją mokytis bei pasiekti gerų rezultatų. Netikslus mokytojų ir mokyklos administracijos supratimas apie šių mokinių gebėjimus ir jų šeimų stipriąsias puses pasireiškia nepakankamomis žiniomis apie įvairias kultūras ir jų požiūrį į mokymąsi, mažais lūkesčiais iš mokinių dėl jų kultūrinių ir kalbinių skirtumų. Dėl šios problemos gali būti stabdomas tinkamų ugdymo programų, kurios būtų orientuotos į asmenybę, kūrimas, nes programos modeliai dažnai labiau apibendrina ir remiasi dominuojančios kultūros mokinių patirtimi.

* * *

Buvimas kitokiu nėra pagrindinis dalykas, sukeliantis sunkumų. Svarbu suprasti, kad tolerancijos ir priėmimo lygis skirtingam elgesiui ar žmonių įvairovei labai skiriasi tarp atskirų grupių ir kultūrų bei nuolat keičiasi. Kadangi mūsų populiacija darosi vis įvairesnė ir vis labiau socioekonomiškai suskaldyta, mokyklos turi atsakyti į šią įvairovę, pasiūlydamos mokiniams tikrą daugiakultūrį ugdymą. Daugiakultūris ugdymas įtraukia visų dalykų ugdymo programas, kurios tinkamai atliepia mokinio kultūrą, o ne pateikiama tik kaip priedas prie pagrindinio ugdymo. Gabūs vaikai iš žemo socioekonominio sluoksnio, mažumų grupių ar skirtingų kultūrų pasižymi daugeliu asmeninių bruožų ir savybių, būdingų ir kitiems gabiems vaikams. Svarbu prisiminti, kad ne kiekvienas vaikas, turintis aukštus gebėjimus ar išsiskiriantis iš kitų (pvz., pasižymintis dvigubu išskirtinumu, kitos kultūros ir pan.), bus nerealizuojantis savo gebėjimų. Bet jam tapti nerealizuojančiu savo gebėjimų mokiniu yra didesnė tikimybė nei kitiems gabiems vaikams, kurie neturi šių papildomų išskirtinumų. Taip yra todėl, kad jie galėjo turėti mažiau galimybių pasiekti akademinį žinių pagrindą, reikalingą patirti sėkmei mokykloje, dėl psichologinių ir socialinių problemų. Tad kartais gali prireikti daug pastangų ir išteklių talentui ir gebėjimams vystyti.

Praktinė užduotis

Koks veiksnyס daro įtaką šiam gabiam mokiniui? Koks Jūsų veiksmų planas?

SCENARIJUS

Joris yra penktokas. Jis aiškiai yra labai gabus vaikas, parodęs puikius skaičiavimo ir raštingumo gebėjimus, taip pat įvertintas 99 procentiliu standartizuotu IQ testu. Tačiau šiemet Jūs pastebėjote ženkliai ir sparčiai sumažėjusią jo darbo klasėje kokybę bei norą dalyvauti. Joris nenoriai priima klasės apdovanojimus ir dalyvauja daugelyje kivirčų žaidimų aikštelėje.

GALIMI SPRENDIMO BŪDAI

Joris yra gabus ir talentingas, tačiau atrodo, kad jis nenoriai pripažįstamas dėl savo akademinų gebėjimų. Jorio draugai iš tikrųjų mano, kad futbolas ir krepšinis yra „kieta“, o mokykla yra „nuobodoms“. Joris turėjo daugybę konfliktų žaidimų aikštelėje ir jaučia didelį spaudimą būti vienu iš „savos“ kompanijos ar grupelės narių. Jorį greičiausiai paveikė priverstinio pasirinkimo dilema.

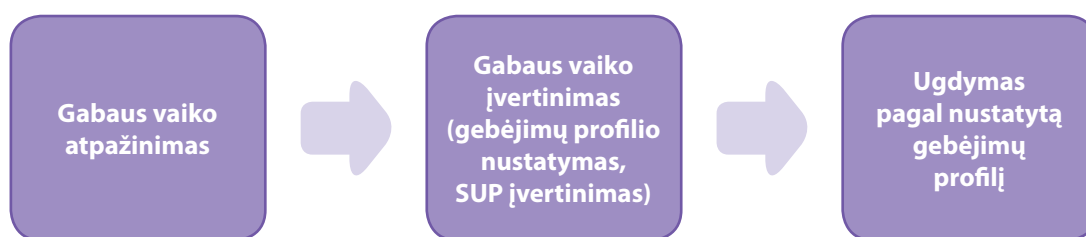
Siekiant sumažinti priverstinio pasirinkimo dilemą, mokiniai turi jaustis visiškai gerai dėl savo gabumų. Tiek mokykloje, tiek šeimoje turi egzistuoti akademinės kompetencijos pripažinimo kultūra. Tai ilgalaikė programa, bet viena iš svarbiausių, jei Jūs tikrai ketinate sumažinti šią dilemą gabiems mokiniams.

Artimiausiu metu apribokite situacijas, kai Jorio akademiniai pasiekimai yra viešai pabrėžiami. Rasite vaidmenų pavyzdžių, tarkime, sportininkų, kurių puikūs akademiniai pasiekimai. Tai gali padaryti įtaką Jorio draugams ir jie taps tolerantiškesni. Taip pat bus naudinga įtraukti Jorį į kokią nors konsultavimo formą – jei įmanoma, įtraukiant ir jo šeimą – šiuo klausimu.

5. Gabių ir talentingų mokinių atpažinimas

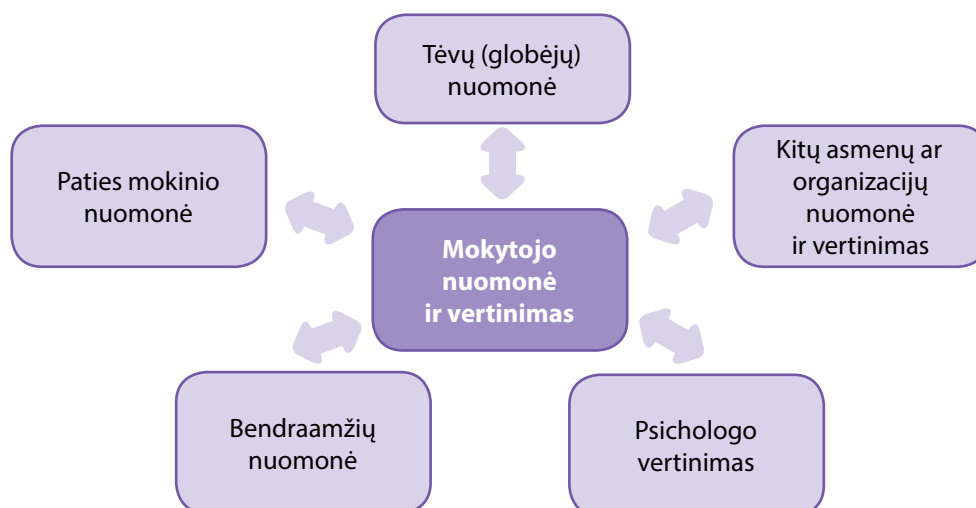
5.1. Atpažinimo procesas ir metodai

Gabių vaikų atpažinimo tikslas nėra vien tik suskirstyti juos į gabius ir negabius. Gabūs mokiniai turi kitokių ugdymo(si) poreikių nei jų vidutinių gebėjimų bendraamžiai, todėl tam, kad palaikytume jų potencialo raidą, turime suteikti jiems tinkamą mokymosi patirtį. Todėl pagrindinis gabių mokinių atpažinimo tikslas ir trokštamas sėkmingo atpažinimo rezultatas yra pasiūlyti jiems jų poreikius atliepančias ugdymo programas (4 pav.). Vadinasi, gabių mokinių atpažinimas turėtų būti tiesiogiai susijęs su mokinių ugdymo programų planavimu.

4 pav. Gabių mokinių atpažinimo tikslas

Vaiko gabumus svarbu atpažinti kuo anksčiau, kad galėtume pradėti teikti tinkamą ugdymą ir išvengtume gabumų nerealizavimo. Pirmieji vaiko gabumus gali pastebėti tėvai, darželio auklėtojai, būrelių vadovai ir kiti vaiką pažįstantys asmenys dar ikimokykliniame amžiuje. Vėliau, vaikui pradėjus lankyti mokyklą, mokytojas tampa tuo asmeniu, kuris, surinkęs informaciją iš įvairių šaltinių, gali rekomenduoti įvertinti mokinio gabumus (5 pav.).

5 pav. Pagrindiniai gabių mokinių atpažinimo metodai

Gabių mokinių atpažinimo metodai (5 pav.) gali būti dviejų pagrindinių kategorijų:

1. **Subjektyvios priemonės (nuomonės)**, paremtos vaiko stebėjimais. Tai apima mokytojų, tėvų (globėjų), bendraamžių ir paties mokinio savęs nominavimą, taip pat ankstesnių mokytojų (auklėtojų) ir vaiko šeimos pasakojimų įrašus.

2. **Objektyvios priemonės (vertinimai)** – tai standartizuoti gebėjimų ar pasiekimų (žinių) testai, kurie parodo mokinio pasiekimų potencialą arba jo dabartinį pasiekimų lygį. Tai apima mokytojo taikomus vyresnių klasių testus, psichologo administruojamus intelekto testus ir kt. Objektiviomis vertinimo priemonėmis gaunamas balas arba daugiau balų, kurie gali būti naudojami siekiant palyginti mokinius su kitais iš jų amžiaus grupės ar kohortos.

Atpažinimo procese turėtume naudoti ir subjektyvias, ir objektyvias priemones. Objektivioms vertinimo priemonėms gali patvirtinti asmeninius pastebėjimus ir sprendimus, gautus taikant subjektyvias priemones. Vis dėlto konkrečiu atveju tinkamiausi atpažinimo metodai gali priklausyti nuo gabaus vaiko tipo (žr. 3. Gabių vaikų tipai).

Toliau išsamiau panagrinėkime kiekvieną gabių mokinių atpažinimo metodą, pateiktą 5 pav. schemoje. Mokytojai, norėdami atpažinti gabius savo klasės mokinius, gali šiuos metodus taikyti ta eilės tvarka, kuria jie pristatomi, arba eiliškumą keisti savo nuožiūra.

Mokytojo nuomonė

Mokytojo nuomonę kaip svarbiausią atpažįstant gabius vaikus vertina dauguma šalių (Europos valstybės, JAV, Kanada, Australija ir kt.). Įvairių tyrimų duomenimis, 20–50 proc. mokytojo atrinktų vaikų labai aukštą gebėjimų lygį patvirtina psichologinio testavimo rezultatai. Mokytojo nuomonės tikslumas padidėja, jei mokytojas būna dalyvavęs mokymuose apie gabius vaikus, naudoja klausimyną apie gabių mokinių savybes (žr. *Nominavimo anketa* (mokytojui) ir *Vaiko gabumų rangavimo skalė* (mokytojo versija); pateikiama atskirais leidiniais), pasiūlo mokiniams sudėtingesnes užduotis, kurias atlikdami gabūs vaikai turėtų galimybę pademonstruoti savo ypatingus gebėjimus, ir, galiausiai, turi pakankamai laiko stebėti mokinių veiklą.

Svarbu prisiminti, gabūs vaikai, kuriems nuobodu, kurie nusivylė ir atsiribojo nuo mokymosi proceso, mažai tikėtina, kad jaus su mokykla susijusius teigiamus jausmus (nuobodulys ir nusivylimas retai pasireiškia tinkamu elgesiu klasėje). Gabūs ir nerealizuojantys savo gebėjimų mokiniai vargu ar bus atpažinti, jeigu mokytojai susitelks tik į teigiamą elgesį. Tad, jeigu įtariate, kad mokinys gali būti nerealizuojantis savo gabumų, reikėtų naudoti *Gebėjimų nerealizuojančių vaikų skalę*, kuri taip pat pateikiama atskiru leidiniu.

Mokytojo vertinimas

Be jau aprašytų subjektyvių priemonių mokytojai gali naudoti ir objektyvias vertinimo priemones.

Mokytojų sukurti testai ir vertinimai (kontrolinių darbų pažymiai) gali būti veiksmingos priemonės atpažįstant talentingus mokinius, kurie yra motyvuoti ir kurių atlikimas yra geras. Mokytojai naudoja tokius vertinimus, kad nustatytų mokinių dabartinį pasiekimų lygį ir palygintų mokinius su jų dabartine kohorta. Vis dėlto šios priemonės dažnai turi žemas lubas (t. y. klausimai / užduotys nepakankamai sunkios) ir vargu ar parodo tikrąjį kai kurių gabių mokinių gebėjimų lygį, jei testas yra skirtas tik pagrindiniams įgūdžiams atskleisti. Iš tokių testų neatpažinsite gabių nerealizuojančių savo gebėjimų mokinių. Taip pat galite neatpažinti gabių mokinių, kurie nėra susidomėję vertinimo procesu.

Vyresnių klasių testai naudojami siekiant nustatyti mokinio žinių ir įgūdžių lygį jo ypatingų gebėjimų ar talento srityje. Tokio testavimo tikslas – nustatyti, ar mokinys turi žinių ir (ar) įgūdžių, kurių tikė-

tumėmės iš vyresnių klasių mokinio. Informacija, surinkta tokių vertinimų būdu, gali padėti priimant sprendimus dėl mokymo plano ir programų, kuriose dalyvauja mokinys. Tačiau svarbu pažymėti, kad jeigu vaikas negeba atlikti vyresnės klasės testo, tai dar nereiškia, kad jis nėra gabus.

Tėvų (globėjų) nuomonė

Niekas nepažįsta vaiko (ypač mažo vaiko) taip gerai kaip tėvai, todėl jų turima informacija gali būti labai vertinga, siekiant atpažinti gabius ir talentingus mokinius. Tėvai stebi savo vaiką nuo ankstyvųjų metų ir gali pamatyti spartesnę vaiko raidą ar ypatingus gebėjimus dar gerokai iki jam pradėdant lankyti mokyklą. Tėvai žino vaiko amžių, kada jis pradėjo kalbėti, jo fizinės raidos etapus, skaitymo ir skaičiavimo pradžios laiką ir pan. Tėvai taip pat turi informacijos apie teigiamas ir neigiamas vaiko savybes, jo interesus ir pomėgių sritis, kas gali būti ypač vertinga siekiant parinkti tinkamą ugdymo programą. Tėvai žino ir apie vaiko dalyvavimą bei pasiekimus konkursuose, debatuose, olimpiadose ar kitoje panašioje veikloje, o gal net turi surinkę geriausių vaiko darbų aplanką.

Kaip pagalba tėvams užfiksuoti šią vertingą informaciją apie vaiką gali būti naudojama *Vaiko gabumų rangavimo skalė* (tėvų versija), pateikiama atskiru leidiniu, ir papildomi klausimai, kuriais prašoma papasakoti konkrečius pavyzdžius iš vaiko gyvenimo. Be to, svarbu nepamiršti, kad tėvų sutikimas yra būtinas, norint gauti informaciją apie vaiką iš kitų asmenų, organizacijų ar siunčiant jį pas psichologą, kuris įvertins vaiko intelektą, gebėjimus. Priešingai paplitusiam mitui, jog „visi tėvai mano, kad jų vaikai yra genijai“ ir dėl to pervertina savo vaikų gebėjimus, dažnesnė tėvų daroma klaida – savo vaikų gebėjimų nuvertinimas. Tokie tėvai gali jaustis sutrikę kalbėdami apie savo vaiko ypatingus gebėjimus, nes jie gali vertinti juos kaip įprastus, lyginant su vaiko seserimis ir broliais bei kitais šeimos nariais, kurie patys gali būti gabūs.

Kitų asmenų ar organizacijų nuomonė

Į atpažinimo procesą svarbu įtraukti kuo daugiau žmonių. Paprašykite kitų dalykų mokytojus taip pat užpildyti *Nominavimo anketą mokytojui* ir *Vaiko gabumų rangavimo skalę* (mokytojo versiją). Pakalbėkite su mokinių tėvais, kad sužinotumėte, ar yra dar kitų pedagogų, dirbančių su jūsų ugdomais mokiniais mokykloje ar už jos ribų. Galbūt mokiniai dalyvauja užklausinėje veikloje, lanko korepetitorių užsiėmimus ar būrelį, pavyzdžiui, šachmatų, užsienio kalbos ir pan. Visi šie pedagogai gali turėti vertingų pastabų ir įžvalgų, kurios prisidėtų prie atpažinimo proceso. Tai ypač svarbu, kadangi tas pats mokinys gali labai skirtingai elgtis jį dominančio dalyko pamokose ir jam neįdomių pamokų metu. Mokytojo klausimynas, užpildytas stebint mokinį, įsitraukusį į jo aistros sritį, rodys labai skirtingą profilį nuo jo kasdinių darbų klasėje.

Kitų asmenų ar organizacijų vertinimas

Vaiko užimtos prizinės vietos konkursuose, debatuose, olimpiadose ar aukšti standartizuotų testų balai liudija išskirtinius vaiko gebėjimus ir pasiekimus. Taigi visi šie rezultatai gali būti panaudoti gabių ir talentingų mokinių atpažinimo procese.

Standartizuoti žinių testai vertina mokinių atlikimą arba dabartinį pasiekimų lygį konkrečioje mokykloje ar dalykinėje srityje ir palygina mokinius su kitais tam tikros klasės mokiniais. Tai apima bet kokį valstybinį raštingumo ar mokėjimo skaičiuoti testą, kuriam buvo sudarytos nacionalinės normos, pavyzdžiui, Nacionalinio egzaminų centro parengti *Nacionalinio mokinių pasiekimų patikrinimo*

testai (2, 4, 6 ir 8 klasėse) ir brandos egzaminai. Standartizuoti pasiekimų testai vertina tik mokinio veiklos rezultatų lygį tam tikroje dalykinėje srityje. Jie neparodys mokinio pasiekimų toje srityje potencialo, dėl to kai kurių gabių nerealizuojančių savo gebėjimų mokinių rezultatai gali būti prasti.

Bendraamžių ar bendraklasių nuomonė

Vienas iš atpažinimo metodų, kuris dažnai pamirštas – tai bendraamžių nuomonė. Bendraamžiai labai gerai nustato gabius mokinius, kadangi jie turi galimybę stebėti, kas iš jų klasės draugų lengvai atlieka darbą ar padeda jį atlikti kitiems. Siekiant sužinoti bendraamžių nuomonę, galima:

- Panaudoti specialią užduotį vaizduotės žaidimo forma, kai mokinių prašoma įsivaizduoti, kad jie atsidūrė negyvenamoje saloje ir turi nurodyti klasės draugą, kuris būtų geriausias organizatorius (lyderis, įkvėpėjas), geriausias teisėjas (išsprendžia ginčus, sąžiningas), meistras (pagerina daiktus), išradėjas (išranda, atranda), linksmintojas ir t. t.
- Tiesiog klausti, pavyzdžiui, „Kurio mokinio klasėje prašytum padėti išspręsti matematikos uždavinį?“, „Kurie trys mokiniai klasėje geriausiai moka lietuvių kalbą?“ ir pan.

Visgi šis metodas tinkamesnis pagrindinėje mokykloje, kadangi jaunesni vaikai (ypač iki 12 metų) yra palyginti nekritiški.

Paties mokinio nuomonė

Dėl savikritikos aukštus intelektualius gebėjimus turintys vaikai nelinkę priskirti savęs gabiesiems. Vis dėlto vyresni mokiniai, kurie geriau pažįsta save ir žino savo sugebėjimus, gali patys kreiptis į mokytoją. Kiekvienas savarankiškas kreipimasis turėtų būti toliau tiriamas, net jei mokinio pasiekimai nėra aukšti, kadangi mokinyi gali būti nerealizuojantis savo gebėjimų. Iš kitos pusės, mokytojas gali pats inicijuoti pokalbį (interviu) su mokiniu, prieš tai pasiruošęs jį dominančius klausimus.

Psichologo vertinimas

Šiuo metu viena iš efektyviausių priemonių mokinio akademinų pasiekimų mokykloje potencialui nustatyti yra individualus **intelektu testavimas**. Intelektu testą gali administruoti tik specialius mokymus baigęs psichologas. Lietuvoje gabumams nustatyti dažniausiai naudojami intelekto testai yra *Wechslerio intelekto skalė vaikams* (trečias leidimas) (WISC-III^{LT}) ir *Berlyno intelekto struktūros testas jaunuoliams: gabumų ir ypatingų gabumų atpažinimas* (BIS-HB^{LT}). Dėl mokinio intelekto testavimo mokytojas turėtų kreiptis į savo mokyklos psichologą arba Pedagoginės psichologinės tarnybos (ar Švietimo pagalbos tarnybos) psichologą.

Aukštas intelekto testo rezultatas rodo, kad mokinyi turi aukštų pasiekimų mokykloje potencialą. Tačiau tai negarantuoja, kad mokinio atlikimas mokykloje bus geras. Intelekto testai yra labai naudinga priemonė, atpažįstant gebėjimų nerealizuojančius ir dvigubai išskirtinius gabius mokinius, nustatant mokinių gebėjimų profilius ir gabumų lygius. Tačiau šie testai gali nuvertinti pedagogiškai apleistų, dvikalbių ar nerimą testuojant patiriančių vaikų gebėjimus. Tais atvejais, kai vaiko intelekto testo rezultatams neigiamos įtakos gali turėti nepakankami vaiko kalbiniai įgūdžiai, psichologas gali nuspręsti taikyti **neverbalinį testą**, pvz., *Raveno progresuojančių matricų testą* (RPM) ar *Cattell fluidinio intelekto testą* (CFT 20-R).

Be intelekto vertinimo, psichologas taip pat gali įvertinti vaiko **kūrybiškumą**, pvz., taikydamas jau minėtą BIS-HB^{LT} testą.

Šalia intelektualius gebėjimų ir kūrybiškumo psichologui ypač svarbi informacija apie vaiko raidą, elgesio ir mokymosi ypatumus.

5.2. Savo gebėjimų nerealizuojančių gabių vaikų atpažinimas

Gabiems mokiniams yra būdinga nerealizuoti savo intelektinių gebėjimų, tačiau jie dažnai neatpažįstami kaip gabūs, ypač kultūrinių mažumų ir žemo socialinio ekonominio statuso grupėse. Yra daug priežasčių, kodėl juos sunku atpažinti. Prasta atliktis klasėje yra pagrindinis veiksnys. Kita vertus, šių mokinių pasiekimai klasėje gali būti tokio lygio, kuris *atrodo* gana patenkinamas, tačiau stiprūs vidutiniai ar net aukštesni nei vidutiniai klasės pasiekimai gabiems vaikams vis dėlto gali reikšti reikšmingą gebėjimų nerealizavimą. Gebėjimų nerealizuojančių gabių vaikų atpažinimą apsunkina ir tai, kad šie mokiniai dažnai slepia savo gabumus tiek specialiai, tiek dėl nekontroliuojamų veiksnių, tokių kaip specifiniai mokymosi sutrikimai ar nuobodulys dėl netinkamų užduočių. Kai gebėjimų nerealizuojantys gabūs mokiniai atpažįstami, mokytojų lūkesčiai jiems išauga. Tyrimai rodo, kad aukštesni mokytojų lūkesčiai stipriai susiję su geresne gebėjimų nerealizuojančiųjų akademinė atliktimi, todėl itin svarbu šiuos mokiniai atpažinti ir tinkamai ugdyti, o kai reikia, teikti švietimo pagalbą.

Atpažinti gebėjimų nerealizuojančius gabius mokinius pirmiausia gali padėti jiems būdingos savybės ir jas atskleidžiantis elgesys (žr. *Gebėjimų nerealizuojančių vaikų skalė*). Taip pat gebėjimų nerealizavimas gali būti atskleistas, jei mokinys gauna aukštą įvertį iš standartizuoto intelekto testo ar kito patikimo atpažinimo metodo (-ų). Vis dėlto kai kuriems mokiniams tie patys veiksniai, kurie nulemia jų atliktį žemiau potencialo klasėje, gali lemti ir standartizuotų atpažinimo priemonių, tokių kaip intelekto testai, atliktį žemiau potencialo. Tokie mokiniai vadinami „nematomais“ gebėjimų nerealizuojančiais mokiniais. Jų yra visuose visuomenės segmentuose, tačiau dažniau pasitaiko kultūrinių mažumų ir žemo socialinio ekonominio statuso grupėse. „Nematomus“ gebėjimų nerealizuojančius mokinius yra labai sunku atpažinti taikant dažniausiai rekomenduojamus metodus. Siekiant juos atpažinti gali būti taikomas dinaminis testavimas. Dinaminis testavimas atliekamas pagal principą: testavimas – intervencija (mokymas) – testavimas, kur intervencija gali būti nukreipta į gabumų nerealizavimo priežastis.

5.3. Sunkumai, su kuriais susiduriama, atpažįstant gabius vaikus iš kultūrinių mažumų ir žemo socialinio ekonominio statuso grupių

Atpažinimo procedūros, naudojamos daugumai gabių ir talentingų mokinių, gali netikti kai kurioms skirtingos kultūros ar skirtingo socialinio ir ekonominio sluoksnio gyventojų grupėms. Tyrimų duomenys rodo, kad daugelis vaikų yra neatpažįstami kaip gabūs ir nėra vystomi jų gebėjimai dėl tokių priežasčių kaip šeimos, kurios nuolat keliauja ar kraustosi iš vienos vietos į kitą, pavyzdžiui, imigrantų šeimos, grįžusių į gimtąją šalį emigrantų šeimų vaikai, pabėgėlių šeimos. Taigi mokiniai, kurie yra iš kitų socialinių sluoksnių ar grupių nei dominuojanti kultūra, gali būti sunkiau atpažįstami naudojant įprastas atpažinimo procedūras. Pagal standartizuotus objektyvius įvertinimus mokinių iš įvairių kultūrų ar gyvenančių nepalankiomis sąlygomis mokymosi rezultatai gali būti ne tokie geri, todėl šių mokinių gebėjimams atpažinti gali būti reikalingi kitokie atpažinimo metodai. Jei laiku būtų pastebimi vaikai, kilusių, pavyzdžiui, iš neturtingų šeimų, atokesnių rajonų ar socialinės rizikos šeimų, gebėjimai ir galimybės, o atsižvelgiant į tai suteiktos reikiamos ugdymo sąlygos bei pedagoginė pagalba, tai šie vaikai galėtų tapti daug pasiekusiais suaugusiais žmonėmis. Kai mokiniai jaučia, kad

jų patirtis, kultūrinis paveldas, kalba ir vertybės yra atpažįstamos, priimamos ir gerbiamos bei atliepiamos ugdymo programose, pagal kurias jie mokosi mokykloje, yra labiau linkę demonstruoti būtiną motyvaciją, pastangas ir polinkį siekti aukštų rezultatų. Šie gabūs mokiniai nestokoja gebėjimų, tačiau jų gebėjimai gali būti užmaskuoti neigiamų aplinkos ar asmens veiksnių, dėl kurių jų gabumai gali neišaiškėti per atpažinimo procesą. Dėl šios priežasties pedagogai ar tie asmenys, kurie vertina vaiko gabumus, turi būti atidesni interpretuodami gautus mokinio atlikties rezultatus. Mokytojai turi žinoti apie savo galimą šališkumą vertinant mokinius iš nepalankios aplinkos ar tuos, kurie demonstruoja, pavyzdžiui, netinkamą elgesį pamokų metu. Taip pat, jei mokinys išgyvens, kad dalyvavimas gabiųjų atrankos testavime ar kitose aukštų akademinų pasiekimų vertinimo situacijose, kurios patvirtina neigiamus stereotipus apie pasiekimus jo rasinėje ar kultūrinėje grupėje, gali pasirinkti nebūti įtrauktas į šį procesą. Siekiant spręsti tokias problemas labai svarbus mokyklos kultūros keitimas, susijęs su gabiųjų atpažinimo būdu.

Praktinė užduotis

*Koks atpažinimo procesas būtų veiksmingiausias šiam mokiniui?
Perskaitykite scenarijų ir pateikite rekomendacijas.*

SCENARIJAI

1 SCENARIJUS

Linas, 4 klasės mokinys, nuolat prašo mokytojos patikrinti, ar jis viską teisingai atliko. Linas dažnai atrodo sunerimęs. Jo mokytoja sužinojo, kad tėvai tris kartus per savaitę jį veda į papildomo ugdymo užsiėmimus, tikėdamiesi gauti vietą prestižinėje mokykloje.

Linui daugelis mokomųjų dalykų sekasi gerai, tačiau jo atliekamų testų rezultatai prasti. Tėvai paprašė mokyklos padėti Linui pasiekti geresnių rezultatų, kad patektų į prestižinę mokyklą.

Kokius metodus galėtume taikyti, kad įvertintume, ar Lino tėvai pernelyg daug tikisi, ar Linas nerealizuoja savo gebėjimų dėl patiriamo streso?

2 SCENARIJUS

Tėja yra rami, mokosi 3 klasėje. Ji gimė ir augo Norvegijoje, į Lietuvą atvyko prieš 12 mėnesių. Atvykusi lietuviškai kalbėjo labai mažai, tačiau vos po metų Tėja lietuviškai kalba laisvai ir rodo aukštus matematikos rezultatus. Rašto darbuose Tėja pateikia gerų idėjų, bet daro daug rašybos klaidų.

Kokios priemonės gali būti naudingos, padėsiančios atpažinti, ar Tėja yra gabi?

3 SCENARIJUS

Skaistė yra 5 klasės mokinė, besimokanti miesto mokykloje. Ji gyvena su mama ir seserimi. Skaistė kuria poeziją ir rašo gražius pasakojimus, kurie pasižymi sudėtinga kalba ir temomis. Ji taip pat mėgsta meną ir muziką. Skaistei matematika sekasi nelabai gerai ir ji linkusi vengti užbaigti matematikos darbus, kai tai yra įmanoma.

Jos mama nebuvo labai įsitraukusi į mokyklos reikalus, todėl Skaistės mokytoja negalėjo daug išsiaiškinti apie jos gyvenimą namuose. Neseniai Skaistė nustojo domėtis savo rašymu ir ne visada susikaupia klasėje.

Kokius metodus gali naudoti mokytoja, siekdama atpažinti, ar Skaistė yra gabi?

4 SCENARIJUS

Pijus kilęs iš labai didelės šeimos. Jo tėvai turi didelį ūkį ir jis bei jo seserys ir broliai po mokyklos atlieka daug darbų ūkyje. 5 klasėje Pijaus mokymosi rezultatai yra aukštesni nei vidutinio lygio, bet jis ne visada atlieka namų darbus. Vaikas daug skaito ir apie savo pomėgį skaityti kalbėjosi su mokytoju. Neseniai jo mokytojas siuntė savo klasės vaikus į matematikos, gamtos mokslų ir lietuvių kalbos konkursus. Pijus gavo labai aukštus matematikos ir gamtos mokslų rezultatus ir aukštus lietuvių kalbos rezultatus.

Kokius kitus metodus galėtų taikyti mokytojas, siekdamas atpažinti, ar Pijus yra gabus?

GALIMI SPRENDIMO BŪDAI

1 SCENARIJUS

Lino mokytoja rekomenduoja įvertinti IQ ir surinkti geriausių jo darbų aplanką. Taip pat ji prašo Lino papildomos mokytojos užpildyti *Vaiko gabumų rangavimo skalę* (mokytojų versiją). Mokytoja nemano, kad reikėtų su šiuo mokiniui atlikti vyresnių klasių testą, nes Linas testavimo metu patiria nerimą. Vietoj to ji organizuoja pokalbį su Linu apie aukštesnio lygio matematikos uždavinius taip, kad jis nesijaustų vertinamas. Taip pat būtų naudinga surinkti Lino atliktų *Nacionalinio mokinių pasiekimų patikrinimo testų* (2 klasės) bei konkursų, kuriuose jis dalyvavo, rezultatus.

2 SCENARIJUS

Mokytoja gali siųsti Tėją pas psichologą, kad jis įvertintų jos neverbalinio samprotavimo lygį. Mokytoja taip pat paprašo tėvų užpildyti *Vaiko gabumų rangavimo skalę* (tėvų versiją). Mokykla administruoja skaitymo testus, kad patikrintų Tėjos skaitymo supratimo lygį ir nustatytų supratimo spragas.

3 SCENARIJUS

Skaistės mokytoja prašo mamos sutikimo atlikti IQ testą pas psichologą. Matematikos pasiekimų testas ir vyresnių klasių skaitymo testas būtų naudingos priemonės. *Vaiko gabumų rangavimo skalė* (mokytojų versija) ir *Gebėjimų nerealizuojančių vaikų skalė* turėtų išryškinti tiek teigiamus, tiek neigiamus elgesio modelius, kurie yra stebimi.

4 SCENARIJUS

Pijaus mokytojas peržvelgia jo 4 klasės *Nacionalinio mokinių pasiekimų patikrinimo testų* rezultatus ir pamato, kad jo rezultatai atitinka kiekvieno testo viršutinę ribą. Gali būti reikalingas vyresnių klasių testavimas. Mokytojas paprašo tėvų užpildyti *Vaiko gabumų rangavimo skalę* (tėvų versiją), pats ją taip pat užpildo (mokytojų versiją).

LITERATŪRA

- Achter, J. A., Lubinski, D., & Benbow, C. P. (1996). Multipotentiality among the intellectually gifted: "It was never there and already it's vanishing". *Journal of Counseling Psychology*, 43(1), 65–76.
- American Psychological Association (2015). *APA dictionary of psychology* (2nd ed.). Washington, DC: Author.
- Bainbridge, C. (2013). *Nurturing the linguistic abilities of verbally gifted children* (Unpublished Doctoral Dissertation). Interneto prieiga <http://giftsforlearning.com/Linguistics/Linguistics-for-Verbally-Gifted.pdf>
- Basera, C., & Kanar, M. N. (2014). How can you "Gift" to second language young learners. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 136, 246–249. Interneto prieiga <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.05.322>
- Betts, G. T., & Neihart, M. (1988). Profiles of the gifted and talented. *Gifted Child Quarterly*, 32(2), 248–253. Interneto prieiga <http://dx.doi.org/10.1177/001698628803200202>.
- Betts, G. T., & Neihart, M. (2010). Revised profiles of the gifted and talented. Interneto prieiga https://scienceta- lenter.dk/sites/default/files/revised_profiles_of_the_gifted_and_talented_-_neihart_and_betts.pdf
- Blackburn, A. M., Cornish, L., & Smith S. (2016). Gifted English language learners: Global understandings and Australian perspectives. *Journal for the Education of the Gifted*, 39(4), 338–360. Interneto prieiga <https://doi.org/10.1177/0162353216671834>
- Chaffey, G. (2004). *Gifted and talented education: Professional development package for teachers* (Module 4). Sydney: Department of Education, Science and Training; Gifted Education Research, Resource and Information Centre.
- Council for the Curriculum, Examinations and Assessment (2006). *Gifted and talented children in (and out of) the classroom: A report for the Council of Curriculum, Examinations and Assessment (CCEA)*. Interneto prieiga http://www.nicurriculum.org.uk/docs/inclusion_and_sen/gifted/gifted_children_060306.pdf
- DeLandsheer, J. P. (2011). *Making all kids smarter: Strategies that help all students reach their highest potential*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Diezmann, C. M., & Watters, J. J. (2002). Summing up the education of mathematically gifted students. In *Proceedings 25th Annual Conference of the Mathematics Education Research Group of Australasia* (pp 219–226). Auckland. Interneto prieiga <http://www.merga.net.au/>
- Distin, K. (2006). *Gifted children: A guide for parents and professionals*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Eyre, D., & Lowe, H. (2013). *Curriculum Provision for the Gifted and Talented in the Secondary School*. Hoboken: David Fulton Publishers.
- George, D. (2003). *Gifted education: Identification and provision* (2nd ed.). London: David Fulton Publishers.
- Gross, M. U. M. (2004). *Gifted and talented education: Professional development package for teachers* (Modules 1 & 3). Sydney: Department of Education, Science and Training; Gifted Education Research, Resource and Information Centre.
- Gudynas, P., Bigelienė, D., Šidlauskytė, G., Dargytė, J. ir Skripkienė, R. (2015). *2015 metų nacionaliniai mokinių pasiekimų tyrimai. Ataskaita*. Interneto prieiga http://nec.lt/failai/6728_2015_NMPT_ataskaita..pdf
- Hermann, L., & Castellon, C. (n. d.). *A profile of mathematically-talented students and their journey through our education system*. Interneto prieiga <https://faculty.math.illinois.edu/~castelln/MathTalent.pdf>
- Indiana Association for the Gifted (n. d.). *Parent guide to high ability education and advocacy*. Interneto prieiga <http://www.iag-online.org/resources/IAG-Parent-Guide-12-11.pdf>.
- Iowa Department of Education, & The Connie Belin and Jacqueline N. Blank International Center for Gifted Education and Talent Development (2008). *Identifying gifted and talented English language learners: Grades K–12*. Des Moines: Author. Interneto prieiga <https://www.educateiowa.gov/sites/files/ed/documents/IdentifyGiftedTalentedELL.pdf>
- Johnsen, S. K. (2011). Definitions, models, and characteristics of gifted students. In S. K. Johnsen (Ed.), *Identifying Gifted students: A practical guide*, 7–36. Waco, TX: Prufrock Press.
- Kilkutė, S. (2008). *Intelektualiai gabių vaikų pasiekimus lemiantys psichikos sveikatos ir aplinkos veiksniai* (magistro darbas). Vilnius: Vilniaus universitetas.

- Merrick, C., & Targett, R. (2004). *Gifted and talented education: Professional development package for teachers* (Module 2). Sydney: Department of Education, Science and Training; Gifted Education Research, Resource and Information Centre.
- Montgomery County Public schools (2018). *Characteristics of highly able Science students*. Interneto prieiga <http://www.montgomeryschoolsmd.org/curriculum/enriched/parents/characteristics-science.aspx>
- Montgomery County Public Schools (2018). *Characteristics to look for when identifying Mathematically gifted students*. Interneto prieiga <http://www.montgomeryschoolsmd.org/curriculum/enriched/parents/characteristics-math.aspx>
- Narkevičienė, B. (2012). *Kad augtumėm. (Itin) gabių vaikų ugdymo modelis. Gairės mokytojo pedagoginei kūrybai*. Interneto prieiga http://www.esparama.lt/es_parama_pletra/failai/ESFproduktai/2012_Gabiu_vaiku_ugdymo_modelis.pdf
- National Council for Curriculum and Assessment (NCCA) (2007). *Exceptionally Able Students. Draft Guidelines for Teachers*. Interneto prieiga https://www.ncca.ie/media/1974/exceptionally_able_students_draft_guidelines_for_teachers.pdf
- Newfoundland and Labrador Department of Education (2013). *Teaching students who are gifted and talented: A handbook for teachers*. Interneto prieiga <http://www.ed.gov.nl.ca/edu/k12/studentssupportservices/publications/TeachingStudentsGiftedTalented.pdf>
- Northwest Regional Educational Laboratory (1999). Meeting the needs of gifted students: Differentiating Mathematics and Science instruction. Interneto prieiga <http://educationnorthwest.org/sites/default/files/12.99.pdf>
- O'Boyle, M. W. (2008). Mathematically gifted children: Developmental brain characteristics and their prognosis for well-being. *Roeper Review*, 30, 181–186. Interneto prieiga <https://doi.org/10.1080/02783190802199594>
- Olszewski-Kubilius, & P., Clarenbach, J. (2012). *Unlocking emergent talent: Supporting high achievement of low-income, high-ability students*. Washington, DC: National Association for Gifted Children.
- Persson, R. S. (2015) Through the looking-glass: Understanding the social dynamics of human nature and gifted identity. In R. Klingner (Ed.), *Make them shine: Identification and understanding of gifted children under consideration of their social and emotional needs*, 37–76. Zurich, Switzerland: LIT Verlag. Series: Make them shine. Giftedness viewed differently.
- Plucker, J. A., Hardesty, J., & Burroughs, N. (2013). *Talent on the sidelines: Excellence gaps and America's persistent talent underclass*. Storrs: University of Connecticut.
- Porter, L. (2009). *Gifted children. Meeting their needs*. Australian Early Childhood Association.
- Robinson, A., & Clinkenbeard, P. R. (2008). History of giftedness: Perspectives from the past presage modern Scholarship. In S. I. Pfeiffer (Ed.), *Handbook of giftedness children*, 13–31. Boston, MA: Springer.
- Šimelionienė, A. (2008). *Kaip atpažinti vaiko gabumus? Metodinės rekomendacijos pedagogams, švietimo pagalbos specialistams ir tėvams*. Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras.
- Šimelionienė, A. (2012). *Intelektualiai gabių vaikų pasiekimų veiksniai* (daktaro disertacija). Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Singer, F. M., Sheffield, L. J., Freiman, V., & Brandl, M. (2016). *Research on and activities for mathematically gifted students*. Hamburg: Springer.
- Szabos, J. (1989). Bright child, gifted learner. *Challenge*, 34. Good Apple.
- Taber, K. S. (2010). Challenging gifted learners: General principles for science educators and exemplification in the context of teaching chemistry. *Science Education International*, 21(2), 5–30.
- Taber, K. S. (Ed.) (2007). *Enriching school science for gifted learner*. New York, NY: Routledge.
- The National Council for Curriculum and Assessment (2007). *Gifted and talented pupils: Guidelines for teachers*. Interneto prieiga http://www.nicurriculum.org.uk/docs/inclusion_and_sen/gifted/gifted_and_talented.pdf
- The National Strategies (2008). *Helping to find and support children with dual or multiple exceptionalities*. Department for Children, Schools and Families. Interneto prieiga <https://giftedphoenix.files.wordpress.com/2012/11/support-for-children-with-dual-and-multiple-exceptionalities-national-strategies-2008.pdf>

- The National Strategies (2009). *Gifted and Talented education: Guidance on addressing underachievement – planning a whole-school approach*. Department for Children, Schools and Families. Interneto prieiga <http://www.ttrb3.org.uk/wp-content/uploads/2012/08/gtunderachievwholeschool00378-2009BKT-EN.pdf>
- The National Strategies (2009). *Narrowing the Gaps. Resources to support the achievement of Black and minority ethnic, disadvantaged and gifted and talented pupils*. Department for Children, Schools and Families. Interneto prieiga <https://www.essex.gov.uk/Business-Partners/Partners/Schools/One-to-one-tuition/Documents/narrowing%20the%20gap%20ethnic%20minority.pdf>
- Wilson, H. E. (2015). Social and emotional characteristics and early childhood mathematical and literacy giftedness: Observations from parents and childcare providers using the ECLS-B. *Journal for the Education of the Gifted*, 38(4), 377–404.
- Zedan, R., & Bitar, J. (2017). Mathematically gifted students: Their characteristics and unique needs. *European Journal of Education Studies*, 3(4), 236–260. Interneto prieiga <https://doi.org/10.5281/zenodo.375954>
- Zirkelbach, A. C. (2011). Identifying gifted students in Science. *Masters Theses & Specialist Projects, Paper 1057*. Interneto prieiga <http://digitalcommons.wku.edu/theses/1057>